

ОКТЯБРИЙН 30 – Политическэ хамалган хашалганһаа хохидоһон зонной үдэр. Бурядай телевидени болон радиогой ветеран Валентина Зондуювна Жалсараевагай «МАНАЙ БҮЛҮҮН НАМТАР ҺАА» гэхэн дурсалга.

с. 8

ДОРНОДОЙ БУРЯАДУУДАЙ СЭЭР ТУХАЙ ОЙЛГОСО

с. 7

«ВОСТОЧНАЯ ПЧЕЛКА»: с. 24

«Аура человека наглядно показывает, что человек – это Солнечное Существо, Огненное. Этот Свет и Огонь человек испускает на всех семи планах бытия».

Эхэ нюотагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

Духэриг

1921 оной декабрийн 21-нээ гарана

2011 оной октябрийн 27 Четверг

№ 42 (21839)
№ 42 (754)

Намарай һүүлшын шара Нохой харын 1 гарагай 5
www.unen.ru

ПАВЕЛ АСТАХОВ: «Үхибүүнэй эрхэнүүдые хамгаалха гээшэ дэмбэрэлтэй үүргэ»

Р.Н. БАЗАРОВАЙ фото

Россиин Президентын дэргэдэ үхибүүнэй эрхэнүүдые хамгаалалгын талаар хүдэлмэридэ зууршалагдаһан Павел Астахов манай республика ерэжэ, хүүгэдэй эмхи зургаануудаар шалгалта үнгэргэбэ.

с. 2

Уважаемые лауреаты конкурса «ЛУЧШИЕ ЛЮДИ БУРЯТИИ» всех годов с 1997 года!

Извещаем Вас о том, что в ИД «Буряад үнэн» готовится к выпуску книга «Лучшие люди Бурятии».

Убедительная просьба: всем лауреатам срочно прислать на электронный адрес: **e-mail: unen@mail.ru** или принести в редакцию фотографии (желательно цветные, допустимы и черно-белые).

Редколлегия

УСЛОВИЯ КОНКУРСА

«ЛУЧШИЕ ЛЮДИ БУРЯТИИ - 2011»

с. 3

САЙШИЯЛ
«ХАТУНЫ ЧИНГИСА»

НАНАА ЗОБООМО АСУУДАЛ.

Хоб жэбэй хохидолто хойшолон

с. 11

с. 21

Аманай алдуу

ПРОДЮСЕРСКИЙ ЦЕНТР ЭСТРАДЫ «ВЕТЕР ВОСТОКА»
ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ЦОМ «БУРЯД ҮНЭН»
ВСЕБУРЯТСКАЯ АССОЦИАЦИЯ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ

III Межрегиональный конкурс молодых исполнителей эстрадной песни

15-19 ноября 2011г.

СЕРЕБРЯНЫЙ ЛЕБЕДЬ

15 ноября 2011г. 1-й отборочный тур 10.00 - Актовый зал БГУ (ул. Свободная, 24а)
18 ноября 2011г. 2-й отборочный тур 16.00 - Актовый зал БГУ (ул. Свободная, 24а)
19 ноября 2011г. финал, гала-концерт 18.00 - Театр оперы и балета (ул. Ленина, 53)
с участием звезд эстрады Бурятии

Билеты в кассах Театра оперы и балета, Филармонии и у распространителей
Справки по телефонам: 21-36-00, 21-51-27, +79644029504

ОКТАБРИЙН 30 – Политическэ хамалган хашалганһаа хохидоһон зоной үдэр

ПОЛИТИЧЕСКЭ ХАМАЛГАН ХАШАЛГАНДА ХОСОРЬОН ЗОНОЙ ДУРАСХААЛАЙ ҮДЭРТЭ БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ПРЕЗИДЕНТ-ТҮРҮҮЛЭГШЭ В.В.НАГОВИЦЫНАЙ ХАНДАЛГА

Республикымнай хүндэтэ ажалшад! Политическэ хамалган хашалганай үедэ хосорһон зоной үдэр хадаа Эсэгэ ороноймнай, мүн тэрэ тоодо манай республикын хэдэн миллион зоной сүлэлгэдэ, мүн политическэ үзэлтэй зоной лагерьнуудта доромжолуулһан байдал, тиихэдэ хүнэй ажабайдал доройтуулһан тоталитарна гуримай гэмтэ ябадалнууд тухай мүнөө үсын зондо хануулһан голхоролто үдэр болоно бшуу. Гэм зэмэгүй хүнүүдэй, түрэлхидэйн хуби заяанда «арадай дайсан» гэхэн ара нэрэ зүүгдэдэг хэн. Хуули эбдэһэн, политическэ, эрхэтэдэй эрхэ

сүлөөе хаһаһан сталинизмын үзэл бодолнуудһаа хобхорхын тула үнгэрһэн сагайнгаа зоболонто хэшээлнүүдые общество мартаха ёһогүй. Агууехэ Эхэ ороноймнай хэдэн миллион зоной хуби заяае эбдэһэн тээремэ соо Андрей Сахаров, Дмитрий Лихачев, Александр Солженицын гэгшэд Эсэгэ орондоо үнэн сэхэ, ехэ дуратай байһые гэршэлһэн бодото жэшээнүүд болоһон байха. Шухата байлдаан соо манай республикын хори мянган шахуу хүн ороһон байна. Тэдэнэй зариманинь хосороо, харин амиды үлэһэн зонинь тэрэ үе саг тухай дурсан, ерээдүйн үетэндөө дамжуулна. Таанадай

урда толгойгоо дохинобди, тинн социальна болон Эрхэтэдэй дэмжэлгэ бээлүүлхэ бүхы арга боломжонуудые хэрэглэнэбди.

Республикынгаа бүхы ажаһуугшадта, политическэ хамалган хашалганда гэм зэмэгүйгөөр ороһон түрэлхидтэнь халуун анхарал доро, элүүр энхэ ажаһуухые, харин залуу үетэндэ түүхын аймшагтай, хатуу шанга хэшээлнүүдые мартангүй байхые хүсэнэб.

В.В.НАГОВИЦЫН,
Буряад Республикын
Президент-Правительствын
Түрүүлэгшэ.

ГАЗАР БҮХЭНДЭ ҺАЙН ЭЗЭН, ПОЛИКЛИНИКЭ БҮХЭНДЭ БЭРХЭ ВРАЧ ХЭРЭГТЭЙ

Буряадай Президент Вячеслав Наговицын муниципальна байгууламжануудай толгойлогшодтой эмхидхэһэн зүлөөн дээрэ хүдөө ажахын газарнуудые шэнээр хубаалгын жаса тогтоолго болон элүүрые хамгаалгын халбаринь мэргэжэлтэдэр хаангадаса тухай асуудалнуудые зүбшэн хэлсэ. Нёдондо хүдөө ажахын газарнуудай эрьсые эршэдүүлхэ зорилготой 435-дахы федеральна хуули абтаа юм. Тиин зөөрин болон газарай харилсаануудай министр Маргарита Магомедовагай хэлэхээр, республика дотор оройдоошье элдэгдэдэггүй, мүн зохисгүйгөөр хэрэглэгдэдэг газар нилээд ехэ. Тэдэниень лэ оролдосогүй эзэдһэнь хурьян абтажа, шэнээр хубаалгын жасада оруулагдан, тооргодо табигдаха юм. Элдэхэ нюурай олдогогүй ушарта тус газарай участогууд республикын зөөридэ абтаха. Гадна эрхэтэдэй хэрэглэгдэггүй хубита газарнууд баһал жасада оруулагдаха. Тэдэ хотын болон хүдөөгэй нуурин газарнуудай гэжэ тоологдодо болохо. Нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн зургаануудай мэдээсһээр, бүхыдөө эзгүй 602359 гектар газар бүридхэлдэ абтанхай. Тиин муниципальна байгууламжанууд 2013 оной июль болотор кадастрай хүдэлмэринүүдые хэжэ дүүргэхэ ёһотой. Тус зорилгодо 180 миллион түхэриг гаргашалха хэрэгтэй гэжэ багсаамжалагдана. Тиин тэрэнэйнь табин процентые республикын

бюджет һомолхо, харин нүгөө хахадыень аймагууд өөһэдөө даажа абаха болоно. - Саашадаа эдэ газарнуудые элдэб янзын проектүүдтэ хабаадуулахабди. Республикын Хүдөө ажахын министерство хүдөө ажахые хүгжөөлгын тухай программануудые аймаг бүхэндэ хабаатайгаар зохёонхой. Жэшэнь, хаа-хаана мяха болон һү үйлэдбэрилгын заводууд нээгдэхэ, - гэжэ Вячеслав Владимирович онслоо. Газарта хабаатай үшөө нэгэ дутуу дунда бии. Энэмнай үндэнэ баримтагүй баяжалга болоно. Газарай кодексын ёһоор, хэрэглэгшэ бүхэн налог гү, али хүлһэлэлгын түлбэри түлэхэ ёһотой. Зүгөөр бодото дээрээ нилээд олон хүн тусхай дансагүйгөөр ажалаа ябуулна. Тиимэхээ республикын бюджеттэ хүсэд мүнгэн ороногүй. Мүн тиихэдэ элүүрые хамгаалгада ехэ хубилалтанууд болохо юм. Тусхай мэргэжэлтэй врачуудай тоо гурба дахин үсөөлөгдэхэ, харин үүргыень терапевтүүд бээлүүлхэ ёһотой. Тиихын тула тэдэ мэргэжэлээ дээшээлүүлжэ, юрэнхы практикын врачууд болохо. Мүнөө дээрээ терапевтүүд ехэнхидээ үбшэнтэниень олон ондоо врачуудта эльгээхэ ажалтай наа, саашадаа 85 процент үбшые өөһэдөө танижа аргалха зэргэтэй.

Джигит МАРХАДАЕВА.

80-ДАХИ НАЙРТА СЕЗОНОО НЭЭБЭ

Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын Гүрэнэй академическэ театр 80-дахы ойн баярайнгаа сезон октябрийн 25-най үдэшэ Н.Бестужевай нэрэмжэтэ Ород драматическа театрай тайзан дээрэ хитад классик Цао Юй гэгшын «Залинта аадар» («Гроза») гэхэн зүжгөөр нээһэн байна. Зүжэгтэй эхиндэ тус театрай урагшаа ханаатай директор Д.Ж.Балданов харагшаддаа халуунаар амаршалжа, театрайнгаа байшангай һэльбэн шэнэлэлгэ түгэхэхэ ажалайнгаа шэнэ гуримууд, ерээдүйн түсэбүүд тухай хуряангыгаар хөөрбэ. Соёлой министрэй орлогшо С.А.Добрынин амаршалаа. Харагшаддаа олошоруулха, һонирхуулха зорилготойгоор сентябрь һарада театрайнгаа сайт нээгээ, электронно аргуудые, тэрэ тоодо Интернет хэрэглэн, театртаа биледүүдые худалдан абаха арга боломжонууд хараалагдана. Ц.Шагжынай «Будамшуу», суута уран зохиолшо Д.Р.О.Батожабайн 90 жэлэй ойн хүндэлэлдэ «Төөригдэһэн хуби заяан» гэхэн гурбалжан романаарнь зүжэг, Ч.Айтматовай «Прощай, Гульсары», япон драматург Муракамиин, А.Вампиловай

Россиин габьяата артист Олег Бабуев, артистка Оюна Тудупова гэгшэд «Залинта аадар» гэхэн зүжэгтэ

«Ууган хүбүүн» гэхэн зүжэгүүд табигдаха түсэбтэй. Тиихэдэ Шэнэ жэлэй, Сагаалганай найр нааданууд үнгэргэгдэхэ. Тээмэндэ «Алтан сэргэ» гэхэн регионууд хоорондын театральна фестиваль амжалта түгсөөр эмхидхэлгэдэ хабаатай эрхим ажалшаддаа, туһалһан хүршэ театруудайнгаа директорнүүдые – Н.Б.Шагдырова

(«Ульгэр»), П.Г.Степанов (Ород драматическа), «Бурятия» гэхэн зохид буудалай директор Ф.А.Дубанова, олзын хэрэг эрхилэгшэ, Россиин арадай артистка Л.И.Егорова гэгшэдтэ, бусад спонсорнуудта театрай уран найханай хүтэлбэрилэгшэ, ахамад режиссёр Ц.Д.Бальжанов баярай бэшгүүдые хүхэ номин хадагуудтайгаар барюулба. 4 дахин «Алтан баг» гэхэн бүхэроссиин театральна шанда хүртэһэн «Ульгэр» театрай директор Н.Б.Шагдырова, суута артистка Л.И.Егорова гэгшэд шэнэ юбилейнэ сезон нээгдэһэн ушараар амаршалба, харагшадые ходел түрэл театртаа ерэжэ байхыень уриба. Харагшадтай халуун анхарал татаһан «Залинта аадар» зүжэгтэ хабаадаһан бэрхэ артистнууд Олег Бабуев, Баста Цыденов, Баярто Ендонов, Дарима Лубсанова, Должин Тангатова, Оюна Тудупова, бусад халуун альга ташалгаар угтагдаба.

Бэлигма ОРБОДОЕВА,
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото.

ПАВЕЛ АСТАХОВ: «Үхибүүнэй эрхэнүүдые хамгаалха гэшэ дэмбэрэлтэй үүргэ»

(Эхининь 1-дэхи нуурта).

Октябрийн 25, 26-най үдэрнүүдтэ «Аистенок» гэхэн хүүгэдэй байшан, республикын хүүгэдэй клиническэ больница, санаторно хүүгэдэй байшанда тэрэ хүрөө. Тиихэдэ хии нуудалай, сэдхэхэй үбшэнүүдые эмнэдэг республикын диспансерэй хүүгэдэй отделениин байдалтай тэрэ танилсаа. «Мальшок» гэхэн хүүгэдэй байшан, «Республикын социальна болон мэдээсэлэй – методическа туһаламжын, үншэн болон түрэлхидэй харууһагүй үлэһэн хүүгэдые гэр байраар хангалтын түб» гэхэн автономно эмхи зургаанай хүдэлмэритэй Павел Астахов танилсаһан байна. Республикын олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлэгшэдтэй үсэгэлдэр үнгэргэгдэһэн пресс-конференцидэ Павел Астахов хоёр үдэрэй шалгалтын дунгүүдые мэдээсэ. Тэрэнэй хэлэхээр, республика дотор хүүгэдые социальна талаар хамгаалалгаар ябуулагдажа байһан хүдэлмэриин дунда зэргэ гэжэ сэгнэ. Республикын хүүгэдэй социальна эмхи зургаануудай дундаһаа Дээд-Онгостойдо оршодог санаторно байшангай хүдэлмэриин яһала һайнаар сэгнэ. Дутуу дунданууд бишье наа, байдалын бэшэнһээ яһала бараг гэжэ тэрэ тоолоно. Буряад орондо имэ үхибүүдые һайн, хүсэд байдалтай гэр бүлэдэ үгэжэ, хүмүүжүүлгэдэ ехэ анхарал хандуулагдана гэбэ. Үншэрһэн үхибүүдые гүрэнэй тэдхэмжэтэйгээр хаража, хүмүүжүүлжэ байдаг гэр бүлэнүүдые олон гэжэ тэмдэглээ. Россиин Федераци дотор имэ социальна проект бээлүүлэгдэжэ эхилхэдэнь, манай республикын Хүүгэдэй болон гэр бүлын хэрэгүүдэй талаар агентство хадаа энэниень түрүүшүүлэй тоодо халан абажа нэбтэрүүлһэн юм. Тэрэнэй үрэ мүнөө харагдажа байна гэшэ. Гадна энэ хүдэлмэриидэ шэнэ үүсхэлнүүдые нэбтэрүүлжэ хүдэлхэ хэрэгтэй гэжэ тэрэ тэмдэглээ. Үншэрһэн, газашалагдаһан, тиихэдэ үри бээ хараха шадалгүй, ухаан бодолгүй гэртэхинтэй байжа, һангай гэртэ ороһон үхибүүд сэдхэхэдэ ямар гомдолтой ябана гэшэб, тэдэнэй һанаан бодолынь тэгшлэхэнь бэрхэшые наань, түгэд гэр бүлэнүүдэй хүүгэдһээ дутуугүй байдалда эдэ үхибүүдые хүмүүжүүлгэдэ ехэ анхарал хандуулаха ёһотойбди гэбэ. Албан хойрог заншал орхигдохо, һангай байрын мэдэрэл тэдэ үзэхэ ёһогүй гэхэн зорилго туйлаха шухала гэжэ Павел Астахов нэмэжэ хэлэнэ һэн.

Эльвира ДАМБАЕВА,
манай корр.

БЭРХЭ БАГШЫН ДУРАСХААЛДА

Республикымнай багшанар Хэжэнгэдэ һаяхана сугларба. «Аймагуудай захиргаанай мэдэлэй һуралсалда инноваци хэрэглэгшэ» гэхэн республиканска багшанарай уншалганууд Ирина Николаевна Дарижаповагай мүнхэ дурасхаалда зорюулагдаа. Ирина Дарижапова хадаа 2000-2010 онуудта Хэжэнгын аймагай һуралсалай таһагые ударидажа, үндэр амжалтануудые туйлаа. «Манай аймагай һургуулинуудые өөдөн бодхоожо, шэнэдхэн һайжаруулха талаар ехэхэн ажал ябуулаа», - гэжэ Хэжэнгын аймагай гулваа Геннадий Лхасаранов хөөрэнэ. Олон жэл соо эрдэм һуралсалай болон ухаанай министр ябаһан Сергей Дашанимаевич Намсараевай хэлэхээр, Ирина Дарижапова 90-ээд онуудай хүнгэн бэшэ жэлнүүдтэ республика дотороо анха түрүүшынхынь үндэһэн буряад һургуулиин модель байгуулһан юм. Буряад Республикын Арадай Хуралай комитедэй түрүүлэгшэ Цырен

Эрдыневич Доржиев бэрхэ багша Ирина Николаевна Дарижаповагай жэшэ бүхы Яруунын аймагай багшанарай урда табидаг байһанаа мэдүүлнэ. Юуб гэхэдэ, Ирина Дарижаповагай эжы Яруунаһаа уг гарбалтай байгаа, Мужыха һууринда дунда һургуули өөрөө Ирина Николаевна түгэсэһэн намтаргай. Имэ бэрхэ ажалша, хүндэтэ эхэнэрэй мүнхэ дурасхаалда зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгада республикымнай аяар 17 аймагуудай 200 гаран хүнүүд суглараа. Эгээл хүндэтэ айлшан гэбэл, Николай Дарижапович Дарижапов болоо. Ирина Николаевнагай абада бэрлэг сэлэгүүд барюулагдаа, аймагай гулваа Геннадий Лхасаранов «Россиин бүридэлдэ Буряадай ороһоор 350 жэл» гэхэн Хүндэлэлэй тэмдэг зүүлгээ. Багшанарай уншалгануудта олон тоото ороо асуудалнууд бодхоогдоо. Эдээн тухай удаадахи дугаарта. Борис БАЛДАНОВ. Авторай фото-зураг.

3 ноябрь в Бурятском государственном академическом театре оперы и балета имени Е.Ц.Цыдымжапова состоится первый сольный концерт солиста театра «Байкал» Бутцидэй Дондога. Певец родом из Шэнэхэна (КНР). В программе: старинные протяжные монгольские и бурятские песни, песни композиторов Бурятия, Монголии и Внутренней Мон олии.

Октябрин 15-да Хубисхалай талмайда политическэ элдэб партинуудай, нийтын эмхинүүдэй түлөөлэгшэд сугларжа, үндэнэ яһанай илгаа гаргаха үзэгдэлнүүдые, тиихэдэ фашис дайсадай гаргадаг байһан хархис муухай аашануудые һажааха залуушуулай юрэндэг муутай ябадалнуудые буруушааһан митинг үнгэргэбэ. Эдэ ябадалнуудтай эрид тэмсэхэ тухай эндэ сугларагшад мэдүүлээ. Буряад орон хадаа 100 гаран үндэнэ яһатанай эб нэгэн ажаһуудаг нютаг гэлсэдэг гээшэ. Үе сагуудай зогсолтогүйгөөр дабшаһан, ниигэм олоной байдалай хубилжа байһан үедэ энэнь хэр тэрэ хэбээрээ үлэнхэй гээшэб гэжэ лаблаһын тула Буряадай гүрэнэй университедэй социолог мэргэжэлтэд хүн зоной дунда асуулга хэһэн байна.

БУРЯАДНАЙ ХАНИ НҮХЭСЭЛЭЙ ОРОН ГҮ?

Жэшээлхэдэ, танай олон нүхэдэй дунда ондоо яһанай хүнүүд бии гү гэһэн асуудалда һонирхолтой харюу абтаа. 2005, 2007, 2009 онуудай шэнжэлгэнүүдээр, республикын ехэнхи ажаһуугшад ондоо яһанай хүнүүдтэй нүхэсэнэ. Гэхэ зуура хото газарта ажаһуугшадтай 87, хүдөө нютагта ажаһуугшадтай 72 процентнь ондоо угсаатанай түлөөлэгшэдһөө дутын нүхэлтэй байна гэжэ элирүүлэгдэ.

Тиимэһээ эдэ мэдээнүүд уласхоорондын эб нэгэдэл манай республикада мандаһан зандаа гэжэ гэршэлнэ. Гэхэтэй хамта ондоо ондоо яһанай хүнүүдэй нүхэсэлын тэдэнэй ямар эрдэмтэй, гэр бүлдөө ядабаригүй байдалтай, ажалтай байлганаань дулдыдана.

Илангаяа эрдэм туралсал арадуудай хани барисаанда ехэтэ нүлөөлнэ. Юрэнхы дунда һургуули дүүргээгүй залуушуул саашаа һураһан, дунда тусхай эрдэмтэй һургуули дүүргэгшэдгэ орходоо ондоо яһанай нүхэдөөр одон байна. Дээдэ эрдэмтэй боложо гараһан хүнүүдэй үндэнэ яһатан хоорондын хани нүхэсэл бүри хүгжэнги гэжэ тоо баримтанууд элишэлнэ.

Энэншые ойлгосотой. Үзэл сурталтай, ухаан бодолой талаар нүхэсэлдэ үндэнэ яһанай илгаа байдаггүй. Тиигээдшые Буряад орондо дээдэ һургуулитай хүнүүд ехэ олон дээрээ энэнь арадуудай эб нэгэн байлгада һайнаар нүлөөлнэ гээшэ гэжэ тобшолмоор.

Тиихэдэ мүнөөнэй сагта хүн зоной ядабаригүй олзотой гү, али үгытэй байдал үндэнэ яһатан хоорондын харилсаанда нүлөөлдэг боло-

жо байнхай. Бараг байдалтайшуулай нүхэдэй дунда ондоо яһанай түлөөлэгшэд үсөөн бэшэ гэжэ ажаглагдана. Харин 2000 түхэригһөө доошо олзотой хүнүүдэй нүхэдэйн дүхэриг тулоур байдалһаань боложо үсөөрнэ гэжэ бодото байдалһаа эли. Бэрхэшэлнүүдэй урда орхоёо болиһон хүн өөрһөгөө һанаа үнөөндэ абтажа, ондоо юун тухай бодохо байнаб?

Иймэ хүнүүдэй 40 процентнь ондоо яһанай хүнүүдээр нүхэсэдэгшыегүй байна. Иймэ байдалһаа үндэнэ яһатан хоорондын харилсаан дулдыдажа болохо. Тиимэһээл һунгалта дүтэлүүлээд, «Бидэ үгытэй зоной түлөөбди!» гэһэн уряанууд дулдажа эхилдэг. Байдалдаа һанаагаа зобоһон хүнүүдые эсэргүү тала тээшэ иигэжэ татаха ушар үсөөн бэшэ. Иймэ аргаар идхагшадтай яһанай илгаашые гаргахань холо бэшэл гэжэ бодото байдал харуулна.

Шажан мүргэл арадуудай хани барисаанда ехэ һайн нүлөөтэй. Юртэмсэдэ амидардаг хамаг амитанай аша туһын тулада зальбаржа, буян хэхэ тухай номлолоор буддын, үнэн алдартын, мусульман шажаншые адли. Тиимэһээ манай республикада ажаһуугшад хоорондоо угсаата арад бүхэнэй һүзэг шүтөөниие хүндэлжэ эб нэгэн амидарна. Энэнь республикын арадуудай хани барисае улам бэхжүүлнэ.

Дээрэ тоологдоһон эдэ бүхы эрхэ нүхэсэлнүүдэй ашаар Буряад ороной эрхэтэд эбэй ёһоор ажаһууна.

Буда ДУГАРЦЫРЕНОВ.

Э. ДАМБАЕВА оршуулба.

ВНИМАНИЮ НАШИХ ЧИТАТЕЛЕЙ И ОБЩЕСТВЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ

Газета «БУРЯД УНЭН - ДҮХЭРИГ» проводит конкурс «БУРЯД УНЭН» - «ДҮХЭРИГ»: «ЛУЧШИЕ ЛЮДИ БУРЯТИИ»

Конкурс объявлен с 1 ноября 2011 года

ЦЕЛЬ КОНКУРСА

Красота души и тела, ум и талант, успех и достижения в деятельности, приносящей добро обществу и личности, и все то, что возвышает человека, должны быть достоинством не только близкого, но и широкого круга людей.

I. КОНКУРС ПРОХОДИТ ПО 9 НОМИНАЦИЯМ:

1. «Сагаан үбгэн-2011» («Вершина мудрости-2011»)
2. «Гуа сэсэн хатан-2011» («Женщина года-2011»)
3. «Баатар Мэргэн-2011» («Буряад үнэн-Баатар-2011»)
4. «Аламжа Мэргэн Арюун Гоохон хоёр-2011» («Современная семейная пара-2011»)
5. «Буян хэшэг-2011» («Милосердие-2011»)
6. «Аласай холбоон-2011» («Мир и Бурятия-2011»)
7. «Аза талаан-2011» («Улыбка фортуны-2011»)
8. «Наран Гоохон-2011» («Мисс Дүхэриг-2011»)
9. «Дэмжэлгэ-2011» («Содействие»)

II. ЧТО НУЖНО ДЛЯ УЧАСТИЯ В КОНКУРСЕ?

- 1) Рассказ о герое конкурса - 1-2 страницы.
- 2) Фотография героя конкурса.

III. В КОНКУРСЕ УЧАСТВУЮТ КАК АВТОРЫ КОНКУРСА ВСЕ ЖЕЛАЮЩИЕ

IV. УСЛОВИЯ КОНКУРСА ПО НОМИНАЦИЯМ ГЕРОЯМИ КОНКУРСА МОГУТ БЫТЬ:

1. «Сагаан үбгэн-2011» («Вершина мудрости-2011») - мужчины старше 50 лет, достигшие вершин мудрости, имеющие значительные и выдающиеся результаты в творческом, созидательном труде на благо народа;
2. «Гуа сэсэн хатан-2011» («Женщина года-2011») - женщины делового круга из мира культуры и спорта, образования и медицины, производства и социальной сферы, также женщина - мать (старше 25 лет);

3. «Баатар Мэргэн-2011» («Буряад үнэн-Баатар-2011») - мужчины до 50 лет, добившиеся заметных успехов в своей деятельности, в т.ч. в учебе и спорте, в науке и искусстве, на государственной, муниципальной и военной службах;

4. «Аламжа Мэргэн Арюун Гоохон хоёр-2011» («Современная семейная пара-2011») - мужчина и женщина, создающие счастье и благополучие семьи, современные деловые и интересные люди;

5. «Буян хэшэг-2011» («Милосердие - 2011») - бизнесмены и предприниматели, занимающиеся меценатской деятельностью;

6. «Аласай холбоон-2011» («Мир и Бурятия-2011») - государственные и политические деятели, люди культуры и спорта, науки и техники, бизнеса и предпринимательства, живущие за пределами республики и внесшие заметный вклад в экономическое и культурное развитие Республики Бурятия;

7. «Аза талаан-2011» («Улыбка фортуны-2011») - человек, которому улыбнулась Фортуна, а она дарит счастливые минуты и дни в большом и малом, в серьезных делах и в ситуациях из разряда самых неожиданных, даже смешных;

8. «Наран Гоохон-2011» («Мисс Дүхэриг-2011») - девушки до 25 лет, красивые и обаятельные, имеющие определенный успех в учебе и в труде, в области науки, литературы и искусства и т.д.;

9. «Дэмжэлгэ-2011» («Содействие-2011») - учреждена в целях поощрения лиц, оказывающих содействие в развитии издательского дела, в распространении на местах газет и журналов, в подготовке материалов на актуальные темы социально-экономической, культурной и духовной жизни республики.

В каждой номинации будут выявлены по 1-2 лауреата.

От одного автора принимается один очерк. Рукопись более 2-х страниц не будет рассматриваться.

Оргкомитет конкурса.

Прием материалов завершается 25 ноября с. г.

ЭРЭМДЭГ ЗОНДО ТУҺАЛХА

Ирина Цыбенова

Үгэ дуугүй, аалин намдуу байдалда шэхэ дүлиин, эрэмдэг бэгтэйшүүл гараа зангалсан хөөрлэдэг гээшэ. Эндэ сурдо-оршуулагшад ехэ туһа хүргэнэ. Бүхэроссийн шэхэ дүлиин зоной (ВОГ) Буряадай таһагай тоо бүридхэлдэ табан мянган зон тоологдоно. Баян сэдхэлтэй, бэрхэ мэргэлжэтэдэй нэгэн, 37 жэлдэ сурдо-оршуулагшаар ажалладаг Валентина Пантелеймоновна Захарова ниггэжэ хөөрэнэ:

- Олондо мэдээжэ бэрхэ мэргэлжэтэд болохо Вера Васильевна Помудева, Анна Михайловна Тимошина, Любовь Григорьевна Новоженова гэгшэдтэй анхан хүдэлхэ золтой байгаа. Муугаар шэхээрээ дууладаг һургуулинуудта зариманиинь һуража гараа. Соёлшоноор ВОГ-ой соёлой байшанда хүдэлхэ үедөө Москва һурахаа ошоһон байна.

В.П.Захароватай хамта ВОГ-то сурдо-оршуулагшад З.Ф.Грошева,

Валентина Захарова

А.В.Цыдыпылова, И.В.Цыбенова, М.П.Тумурова, Р.А.Новицкий гэгшэд олон эмхинүүдтэ, нэрлэбэл, 2-дохи ПАП-та, ЛВРЗ-дэ, Бурятшвейсбытдэ, Авиааводто амжалтатай ажаллана. ВОГ-ой Буряадай таһагай түрүүлэгшэ Екатерина Васильевна Тумурова эдэ мэргэлжэтэдтэ ехэ анхаралаа хандуулдаг байна.

Сурдо-оршуулагшадые Новосибирскдэ, Красноярскда, Москвада, Санкт-

Петербургда хургадаг юм. Сэлэнгын, Түнхэнэй аймагта бэрхээр ажалладаг урагшаа һанаатай Наталья Павловна Мясникова, Дарима Дашиевна Алсыева гэгшэдэй хүсэл оролдолгы тэмдэглэхээр.

Валерий СЫДЕЕВ.

Бэлигма ОРБОДОЕВА оршуулан бэлдэбэ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2011 оной октябриин 24-28

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЗҮБЛЭЛЭЙ ЗҮБЛӨӨН
27.10 10.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

24.10 11.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

1. «Буряад Республикын гүрэнэй шагналнууд тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. «Байшанһаа гадаа тээ хунгалгада болон хунгалта эмхидхэлгын бусад асуудалнуудта хабаатай эрилтэнүүдые тодорхойло талаар хубилалтануудые хунгуулийн асуудалнуудта хабаатай Буряад Республикын зарим хуули ёноной актнуудта оруулха тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

3. «Буряад Республикада муниципальна албанай муниципальна тушаалнууд болон Буряад Республикын гүрэнэй эрхэтэнэй албанай гүрэнэй тушаалнууд хоорондын тэнсүүри тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

4. «Республикын 2012 оной болон 2013-2014 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

5. Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжэтэ хорин дүрбэдэхэ сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай
25.10 15.00 каб.119

IV. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

24.10 13.30 Бага танхим
БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёноной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скоксирская)

«Буряад Республикада хуули эбдэлгэнүүдые нэргылэлгын байгуулга тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай» асуудалаар Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай

25.10 14.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай дэргэдэхи Нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн түлөөлэлгэтэ зургаануудай зүблэлэй зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай

26.10 10.00 каб.323

«Пунгуулийн хуулида хабаатай Буряад Республикын зарим хуули ёноной актнуудта хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

27.10 14.00 каб.323

«Түймэрэй аюулгүйн эрилтэнүүд тухай техникэскэ регламент» федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» 606451-5 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай
28.10 10.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

1. «Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ этилэй спиртын, архиин болон спирттэй продукциин үйлэдбэри болон эрьсые хуулийн талаар гуримшуулгын зарим асуудалнууд тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. «Гүрэнэй гү, али муниципальна мэдэлдэ байһан газарай участогуудые түлбэриггүйгөөр үмсэдэ дамжуулан үгэхэ тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
24.10 14.00, 15.00 каб.119

«Захын Хойто зүгэй аймагуудта болон тэдэндэ адлидхагдаһан газарнуудта ор-

Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото

шодог муниципальна байгууламжануудай ажаһуугшадай ажамидарал хангахын тула хэрэгтэй эд бараа зөөлгөлгые гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
27.10 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

«Буряад Республикада залуушуулай болон хүүгэдэй нэгэдэлнүүдые гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай» асуудалаар дүхэриг шэрээдэ бэлдэхэ тухай
24.10 10.00 каб.212

«Буряад Республикын гүрэнэй шагналнууд тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
26.10 15.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

«Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ ажаһуудаг болон эзбэсэгтэ тулалдаануудай эрхэ байдалда зорилгонуудые бэлүүлхэн эрхэтэдые социальна тала хамгаалгын хэмжээнүүд тухай» 2002 оной октябриин 16-ай 94-III дугаарай Буряад Республикын Хуули тухай
24.10 10.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөснүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

«Буряад Республикын Хото барилгын дүрим тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

24.10 15.00 каб.209

«Буряад Республикада хүнгэн таксигаар ажаһуугшадые шэрэлгын хангалга эмхидхэхэ тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

25, 27.10 10.00 каб.209

«Буряад Республикын хуурын газарнуудта ургамалнуудые хамгаалха тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
27.10 14.00 каб.209

V. ОЛОНОЙ ҮМЭНЭ ШАГНАЛГА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Д.Э.Доржиев)

«Республикын 2012 оной болон 2013-2014 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет бэлүүлгэ тухай» Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

24.10 14.00 Ехэ танхим

VI. «ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ»

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

«Буряад Республикада залуушуулай болон хүүгэдэй нэгэдэлнүүдые гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай

25.10 14.00 Бага танхим

VII. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

Ц.Э.Доржиев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хорооной түрүүлэгшэ
25.10 14.00-17.00 каб.235

В.Г.Ирильдеев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хорооной түрүүлэгшэ
26.10 14.00-17.00 каб.211

ПОЛОЖЕНИЕ

о III Межрегиональном конкурсе молодых исполнителей эстрадной песни «Серебряный лебедь»

1. Цели и задачи конкурса:

- популяризация бурятского эстрадного искусства в вокальном жанре;
- популяризация бурятского языка;
- создание условий для приобщения молодежи к бурятской культуре;
- поиск и поддержка молодых талантливых исполнителей эстрадного искусства;
- создание условий для творческого общения детей и молодежи разных регионов;
- привлечение внимания общественных организаций к проблемам молодежи и молодежного творчества.

2. Организаторы конкурса:

ПЦЭ «Ветер Востока», МОД ВАРК, ГУП ИД «Буряад үнэн» проводят III Межрегиональный конкурс молодых исполнителей эстрадной песни «Серебряный лебедь», с целью выявления талантливых молодых исполнителей, новых бурятских песен, авторов и их дальнейшее продюсирование.

3. Сроки и место проведения:

III Межрегиональный конкурс молодых исполнителей эстрадной песни «Серебряный лебедь» проводится с 15 ноября по 19 ноября 2011 года в г. Улан-Удэ Республики Бурятия.

4. Участники конкурса:

В конкурсе участвуют исполнители эстрадной песни Республики Бурятия, Иркутской и Читинской областей, Агинского и Усть-Ордынского Бурятских округов, а также ближних регионов.

5. Возраст участников:

В конкурсе принимают участие исполнители в двух возрастных категориях: от 14-20 лет, от 21-30 лет.

6. Программа конкурса:

15 ноября 2011 года 10:00 - 1 отборочный тур по адресу: г.Улан-Удэ ул. Смолина 24 А (актовый зал БГУ).

18 ноября 2011 года 14:00 – репетиция, 18:00 – 2 отборочный тур по адресу: г. Улан-Удэ ул. Смолина 24 А (актовый зал БГУ).

19 ноября 2011 года 15:00 – репетиция, 18:00 – финал и гала-концерт (театр оперы и балета).

7. Расходы участников:

Проезд, проживание и питание участников за счет командировавшей стороны. Регистрационный взнос на участие в конкурсе составляет: 1000 руб. (Одна тысяча руб.).

8. Порядок и условия проведения конкурса:

Участники представляют в организационный комитет следующие документы:

- фонограмма двух произведений CD-R «-»;
- анкета-заявка по соответствующей форме (формат А4);
- творческая биография участника (начало творческой деятельности, интересные факты из жизни участника, увлечения, и т.п.).

К заявке приложить ксерокопии паспорта или свидетельства о рождении участника, ИНН или страховое свидетельство. Номинация «Исполнение эстрадной песни»: 2 разнохарактерные песни исполняются на бурятском языке.

Конкурсные произведения исполняются под «минусовую» фонограмму. Обязательно наличие качественных фо-

нограмм на флешке и CD-диске. Все фонограммы должны быть подписаны с указанием Ф.И. участника, № трека. Обязательно наличие концертного сценического костюма.

9. Жюри:

В состав жюри конкурса входят деятели культуры и искусства Республики Бурятия, известные эстрадные исполнители, хореографы, композиторы. Жюри возглавляет председатель. Критерии оценок: «Исполнительское мастерство», «Подбор репертуара», «Сценическое мастерство, образ». На основании протокола вручаются соответствующие дипломы участникам конкурса. Жюри оценивает выступление участников по 10-бальной системе, согласно критериям выступления.

Жюри имеет право: делить места, присуждать не все места, присуждать специальные призы.

Решение жюри принимаемое простым большинством голосов, окончательно и пересмотру не подлежит.

10. Награждение победителей:

По итогам Межрегионального конкурса победителям присуждается номинация: Гран-при, Лауреаты 1, 2 и 3 степени в двух возрастных категориях и награждаются ценными подарками или денежной премией. Могут учреждаться призы общественных организаций и спонсоров.

11. Документация:

Заявки принимаются в день 1-го отборочного тура 15 ноября с 10:00 часов.

Справки по телефону: +79644029504.

Дондок УЛЗЫТУЕВАЙ түрэхөөр 75 жэлэй ойдо

УЯНГААР ЗЭДЭЛҺЭН ҮДЭШЭ

Буряад Республикын Правительствын, Бүгэдэ Буряадай Үндэһэн соёлой эблэлэй үүсхэлээр Буряад хэлэнэй баярай үдэрнүүд эмхидхэгдэжэ үнгэргэгдэбэ. Тэрэ тоодо Дондок Улзытуевай түрэхөөр 75 жэлэй ойдо зорюулагдаһан уран шүлэгэй, уран үгын удхатай һайндэр Буряадай гүрэнэй университетэй актыва залда эмхидхэгдэбэ. Үндэһэтэнэй-гуманитарна институтдай багшанар, оюутад тэрэниие эмхидхэлэй үндэр хэмжээндэ үнгэргэлгэдэ ехэ оролдолго гаргаа.

Буряадай элитэ мэдээжэ поэт Дондок Улзытуевай «Ая гангын орон» гэхэн Буряад тала дайдаа магтан бэшэһэн уянгата шүлэгүүдые дурдагдаһан институтдай оюутад уран гоёр уншажа, уран үгын долгёор эндэ сугларагдаһадай сэдхэл хүдэлгөө. Энэ долгын дээрэ эхи абаһан, Дондок Улзытуевай уран зохёолдо зорюулагдаһан үдэшэ ехэ дулаахан оршондо үнгэрөө.

Удаань алдар солото поэдэй түрэхэн ахынь үхибүүд тайзан дээрэ гаража үгэ хэлээ. Хэд бэ гэхэдэ, Сүхэ Тогошиевич Светлана Тогошиевна хоёр болоно. Сүхэ Улзытуев акционернэ «Бурятхлебпром» бүлгэмдэ уран зураашаар, харин Светлана Банзаракцаева багшанарай колледждо хүдэлдэг байна. Тиихэдэ Дондок Улзытуевай бүлэ дүүн болохо Цыпилма Аюшеевна Ешеева, зээнсэр болохо Владик Новокрещенных энэ уулзалгада хабаадаа. Буряадай республиканска хореографическа училищын 5 классай шаби Владик Новокрещенных Шэбэртэ нютаг тухай шүлэг уран гоёр уншажа, эндэ сугларһан хүнүүдэй халуун альга ташалганда хүртөө.

Цыпилма Аюшеевна Ешеева үгэ хэлэхэдэ, ерээдүй поэдэй үхибүүн наһан тухай уярма дурсалгануудаар хубаалдаа. Нэрээ дурдуулжа ябаха номууды бэшээ гээшэ ааб даа, түрэл гаралын омогорхожо ябадагбди гэжэ тэрэ хэлээ.

Угсаата арадайнгаа бэлигтэй хүнүүдые мартангүй, иимэ уулзалганууды үнгэргэжэ байхыень Сүхэ Тогошиевич Улзытуев залуушуулда захяа.

Тэрэнэй удаа республикын бэлигтэй, мэдээжэ композитор Базар Цырендашиевта үгэ үгтөө. Дондок Улзытуевай шүлэгүүд дээрэ буряад арад зондоо мэдээжэ болоһон олохон дуунууды бэшэһэн, нилээд удаан нүхэсэһэн хоёр байха гэжэ абгынгаа нүхэр тухай Светлана Банзаракцаева хэлэнэ һэн.

«1936 оной декабриин 5-да Дондок түрэхэн юм. Би найма хараар тэрэнһээ аха хүнби. 60-70 онуудай үеэр Улаан-Үдэдэ дээдэ хургуули дүүргэһэн, дүүргэшьбегүй, буряадаар шүлэг болоод бусад уран зохёол бэшэдэг залуу хүбүүд, басагад ехэ олон болоо һэн. Дондок Улзытуев Даша Дамбаев гээд тоолохо болоо наа, олон. Дондок Улзытуев буряад совет поэзиин хүгжэлгэдэ аймагтар ехэ хубитаа оруулһан хүн гээшэ. Ород, буряад хэлэн дээрэ номуудынь хэблэгдээ, - гэжэ Базар Очирович Цырендашиев наһан дурсаа. - Поэдүүд Евгений Евтушенко, Станислав Куняев гээд нүхэдынь шүлэгүүдынь ород хэлэндэ оршуулһан байха. Шүлэгүүдынь согсолборинууды суглуулжа, хэдэн боти ном болгожо гаргаха хэрэгтэй. Ябан ошон тэдэ шүлэгүүдэйнь номууд олдохогүй, хоморой шухаг боложо болохо. Тиимэһээ яаража, номуудынь дахин хэблэхэ хэрэгтэй». Уран зохёолшодой холбоон, Буряадай Правительство, Соёлой, Пулсалал болон эрдэмэй ухаанай министрствэнүүд нэгэдэжэ, энэ хэрэгтэ анхаралаа табихыень тэрэ хүсөө.

Дурасхаалай һайн үгэнүүдэй хэлэгдэһэнэй удаа конкурсууд үнгэргэгдөө. Поэдэй уран зохёол тухай бэшэгдэһэн туршалгануудаар Үндэһэтэнэй-гуманитарна институтдай оюутад Алла Дашиева, Валя Цыдыпова, Гунсыма Дондокова гэгшэд онсо шалгараа.

Уран шүлэгүүдэй удхаар зохёон найруулжа, һайн композици бэлдэгшэдэй дунда Бэшүүрэй аймагай Шэбэртын дунда хургуулинхид 1-дэхи, тиихэдэ Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-хургуули 2-дохи, Буряадай гүрэнэй университетэй Математикын болон информатикын институт 3-дахи хуури эзлээ.

Уран уншалгаар багшанарай колледжын оюутан Мария Лыгденова, Үндэһэтэнэй-гуманитарна институтдай оюутан Зоригто Дамдинов, Ивалгын дунда хургуулин хурагша Алина Вампилова, БГУ-гай Математикын болон информатикын институтдай оюутан Настя Симбирцева гэгшэд шалгараа.

Хэшээлэй бэлэдхэлые түсэблэлгөөр Үндэһэтэнэй-гуманитарна институтдай оюутад бэрхэ байба гэжэ үнгэргэгдэһэн конкурс харуулаа. Тиигэжэ Булад Гармажапов - 1-дэхи, Арюухан Пригнаева - 2-дохи, Сарюна Бадмаева - 3-дахи хуурида гараа.

Дондок Улзытуевай дурасхаалда зорюулагдаһан удхатай, уянгатай шүлэгөө Шэбэртын дунда хургуулин хурагша Александр Дамбаев уншаа. Энэ шүлэг тэрэ өөрөө зохёогоо.

Буряадай оперо, баледэй театрай дуушан Ольга Аюрова энэ хэмжээ ябуулгада хабаадаа. Нютагайхидайнгаа омогорходог бэлиг түгэлдэр поэт Дондок Улзытуевай дурасхаалда зорюулжа, тэрэнэй үгэ дээрэ композитор Б.Цырендашиевтай бэшэһэн дуунууды гүйсэдхөө. Шүлэгүүдыень хэзээдэшье уншажа, дуунуудыень дуулал байдаг алдарта поэт тухай дурасхаал арад зоной сэдхэлдэ хэтэдэ мүнхэл.

Эльвира ДАМБАЕВА,
манай корр.

Хотын шүдэ эмнэдэг 1-дэхи поликлиникын 50 жэлэй ойдо

ЭГЭЭЛ НАНГИН УЯЛГАМНАЙ

Мүнөө жэл, октябрийн 28-да, хотын шүдэ эмнэдэг 1-дэхи поликлиникэ 50 жэлэйнгэ оёе тэмдэглэхэнь. Энэ поликлиникэ манай хотын эгээл һайхан, түүхын хуушан шэнжэтэй, урданай, суута наймаашан - хууцэс байһан Труневой гэр соо оршодог. Ленинэй гудамжаар, мүнөө ябаган үйлэс болоһон, Улаан-Үдын Арбат гэжэ алдаршаһан үзэсхэлэн гоё һайхан байра хаягтай.

Стоматологи-медицинын эгээл дэлгэрэнгы мэргэжэлнүүдэй тоодо ородог. Шүдэнэй, аманай үбшөөр үбдөөгүй хүн байдаггүй, тон дэлгэрэнгы зоболонтой үбшэнүүд гээшэ. Стоматологой мэргэжэл бүхэдэлхэйн мэдээсэлэй ёһоор, дэлхэйн 4 эгээл аюултай профессинуудэй нэгэн болодог: 1.шахтернууд. 2. полицейскэнүүд. 3. журналистнууд. 4. стоматологууд.

Юуб гэбэл, хүндэ халдабарита үбшэнүүдтэ дайруулжа болохо ушарһаа болоно. Тээд мүнгэ салынгыень даншые ехэ бэшэ, харадаа 7-15 мянган түхэриг, энэнь дүй дүршэлһөө стажһаа дулдыдадаг. Бизнесменүүдэй, ноёдой салын, пенситэй жэшээлээд үзэгты. Энэ аюултай хүндэ ажалда юун мүнгэн гээшэб?

Тимэһээ эндэ, үнэхөөрөө, хүн зондо дуратай, олоһон мэргэжэлэ хүндэлдэг, буян хээ гэжэ оролдодог сагаан дэлгэр ханаатай хүнүүд ажалладаг.

Минии 1980 ондо энэ поли-

клиникэдэ хүдэлхээ ерэхэдэ, ахамад врачар сэсэн бэрхэ, һонор хурса ухаатай, дээдэ шатын хирург-стоматолог, республика соо суутай доктор Иван Васильевич Шухоев хүдэлжэ байгаа. Энэ бэрхэ ударидашын өөдөө ургажа, республикын ахамад стоматолог боложо ошоходо, 1986 ондо баһа дээдэ шатын хирург-стоматолог, 2-дохи поликлиникын доктор Эрдэни Очирович Раднаев ерээ.

Энэ хүнэй һая хүдэлжэ захалһан байхада, эгээл хүндэ, хүшэр сагууд ушараа. Совет гүрэн хандаржа, мүнгэ салын үгыржэ, хомор боложо, булта ажалай бүлгэмүүд ехэнхидэ хандаржа захалаа. Тэрэ сагта Эрдэни Очирович ухаатай бэрхэ ударидашча байһанаа харуулжа, поликлиникээ арга боломжоороо муудуулангүй хүгжөөжэ, хүдэлжэ байһан зоноо аршалжа шадажа, энэ хүндэ хүшэр сагууды хороолтогүй гатаала.

Сагай нэгэ заа һайжархада, поликлиникынгээ гэр байрые заһажа, һольбэжэ, ехэ һайхан, дулаан, тад ондоо болгоо. Мэргэжэлтэд-врачуудаа, техникүүдээ ходо холо ойрын хото-городуудаар эльгээжэ байгаад, дээдэ шатын дүй дүршэлдэ хургадаг зантай. 25 жэлэй туршада хүдэлһэн габьяань угаа ехэ. Жэшээн, 2000 онуудаар поликлиникын гэр байра буляахаяа байхадань, олон сүүдүүдээр тулал-

дажа, аршалжа шадаа.

Шэнэ-шэнэ зэр зэмсэгүүдээр, багажнуудаар, машина-оборудованинуудаар һайса хангаа. Коллектив - бүлгэм соогоо хүдэлмэришэ ажалдаа ханамжатай, дүй дүршэлөө дээшлүүлдэг зоноо дэмжэдэг, үргэдэг. Пайн хүдэлһэнэйнгэ түлөө Арадай Хуралай депутатаар һунгагдаа, Российн габьяата врач болоо. Мүнөө сагта стоматологи холо ондоо болоһон, урданайхи шэнги хүнүүдые зобоохоёо болижо, үбшэнгүй аргалдаг болоо.

Баруунай гүрэнүүдһээ шэнэ-шэнэ арга боломжонууд, шадабари, зэр зэмсэгүүд, эд эмүүд нэбтэрэн орожо, манай поликлиникын врачууд дэлхэй дээрэ хэдэг стоматологиин бүхэ эмнэлгэнүүдые хэжэ шададаг.

Ямаршые орёо шэнжэтэй шүдэнэй протезүүдые, элдэбин шэнэ, бээдэ хорогуй хэрэгсэл-материалууды татан, фарфор, керамика гэхэ мэтые хэрэглэжэ байгаад хэдэг болонхой.

Аяар 50 жэл соо хүн зоной зоболон усадхажа, буян хэжэ ябаһан поликлиникынгээ ажалшадые, ударидаша дарганууды булгыень амаршалаад, саашаа үшөө ехэ амжалта туйлажа, хүн зондоо, гүрэн түрэдөө олон жэл соо туйһатай ябахыень үрээхэ дуран хүрэнэ.

Цыбик ХОБРАКОВ,
Буряад Республикын
габьяата врач.

Ёһо заншал

Арад зоноймнай ажсабайдалда дайралдадаг ёһо журам хадаа хэр үнинһөө үбгэ эсэгэнэрэймнай сахижа ябаһан үдэр бүрийн байдалай дүрим гэшиэ.

Алишь арад зоноймнай сахидаг журам адлихан: аба ээсыгээ, аха захатанаа, орон нотагаа хүндэлһэн удхатай. Манай үбгэ эсэгэнэрэймнай сахижа ябаһан гурим ямар удхатай гэшиэб, ямар ехэ зүбөөр заагдаһан гэшиэб гэжэ.

«Хүн ёһоо дахадаг, нохой яһа дахадаг», «Үбгэдэй үгыг журам болгожо яба, хуушанай үгыг хуули болгожо яба», «Уһыень уубал, ёһыень даха», «Шубуунай үндэгэн хүүдэрээ хургадаггүй».

Үнгэрһэн эжэлдэ Дорнодой аймагаар ябахандаа, тэндэ суглуулһан монголой буряадуудай ёһо заншалнуудыг дурадаханам.

Лубсан Аюшевэй зураг.

райнгаа талаагаар барихагүй; - айлай сай уужа байхада, ерэн айлшаниие ехэ азатай хүн ерэбэ гэжэ тоолоно; - сай аягалхадаа, дүүрэн халитар, аягалхагүй; - сайгаараа аягаа угаахыг эсэглэдэг.

НЭРЫН СЭЭР:
- үри хүүхэдэ эсэгэ эхын нэрээр нэрлэдэггүй; - нагасын нэрэ үгэдэггүй; - бурхан шажанай, лама хүнэй нэрэ үгэхэгүй, доромжолһон удхатай; - Чингис богдын нэрэ хүндэ нэрэ гэдэг, хүүгэдтэ үгэхэгүй;

- аха хүниие нэрээрнь хэлэхэгүй, аха... гээд нэрлэхэ... эгшэ...
- аша, зээдэ наһа дүүрэн хүнэй нэрэ үгэхэгүй, хүн бүхэн өөрын хуби заяатай, өөрын харгытай... "Наһатай нүгшэсэн хүнэй хүүрыень хүндэһэн шэнги..." гэжэ хэлэдэг.

МАЛГАЙН СЭЭР:
- малгайгаа гээбэл, оложо абахаяа эсэрлэнэ. "Нэгтэ хүлтэй "болоһон малгай гээгдэбэл," зоболонгыем абаад холодобо" гэжэ хана;
- малгайгаа хэлтэги, харюу үмдэхыг эсэрлэ;
- малгайгаа андалдажа үмдэхыг эсэрлэ;
- хүнэй малгай хурангүй бү үмдэ;
- газарһаа малгай олоо хаа, малгай бү аба;
- айлда ороходоо, малгайтай орохо;
- хүндэ малгай бэлэг үгэхэгүй, уруугаа хараһан хубсаһан, буян хэшэг асархагүй.

Бадма-Ханда ПУРБУЕВА,
Улаан-Удын 3-дахи лингвистическэ гимназийн буряад хэлэнэй багша, «Буряад хэлэнэй эрхим багша» гэнэн конкурсно илагшадай нэгэн.

ДОРНОДОЙ БУРЯАДУУДАЙ СЭЭР ТУХАЙ ОЙЛГОСО

Даибалбар нотаг. Эмээ. 79 настай.

ҮГЭХЭ, АБАХЫН СЭЭР:

- хүндэ зүүн гараараа юумэ үгэхэ, абахыг эсэрлэхэ, монголнууд зүүн гарыг буян хэшэгэй, баруун гарыг үглигын гар гэдэг;
- хадам эжидэ хооһон аяга, шанага үгэхэдэ сээртэй гэжэ тоолохо;
- хүнэй амһарта хооһоор бусаахагүй, заабол оёортонь хампяад печени хээд бусааха;
- нэтэрхэй аяга соо сай, сүү хэжэ, үгэжэ болохогүй.

АЛЫН СЭЭР:

- алыгаа бүхы хүндэ үзүүлхыг эсэрлэ, гарай алыган дээрэ хүнэй хуби заяан хуу хээлээтэй гэдэг;
- алыган дээрэ үзэг бэшэг бү бэшэ, сээртэй;
- алыгаа ташаада, шүдхэрыг дуудана гэдэг;
- аха дүү хоёр алыгаа ниилүүлжэ наадахагүй, эбээ таһарха.

Улаан-Баатар. Г.Батоцырен - дуунай багша.

ДУУНАЙ СЭЭР:

- хэршыг ехэ жаргалтай хаа, орондоо бү дуула, хэршыг ехэ зоболонтой байбал орондоо хэбтээд бү уйла;
- үглөөгүүр эртэ бү дуула гэдэг, наһан богони болохо;
- харанхы хүни хүдөө хээрэ дуу бү дуула;

Дорнод аймаг. Баянуула Тойсомой Галсан.

БҮНЭ БҮНЭЛХЫН СЭЭР:

- бүһөө шэрэжэ ябаханда сээр, бүһэ дээрэ бү гэшхэ;
 - эхэнэр хүн эрэ хүнэй бүһэ бүһэлжэ болохогүй;
 - бүһэ бүһэлхэдөө, зангидажа уяахагүй, бэһээ хабшуулха.
- ҮНЭ АБАХА СЭЭР:**
- үнэ абахандаа, хоёр хүнэй үнэ ниилүүлхэгүй гэдэг, ниилэбэл, эрлигын үүдэндэ уулзаха;
 - үнэ абахандаа, ахамад хүнэй үнэн дээрэ гэшхэхэгүй;
 - зээ хүн нагасындаа ошожо үнэ абхуулхагүй;
 - эсэгынгээ үнэ абахажы - нүгэл, эсэгын өөрөө үһээ эхилээд, хайша хүргэхэ;
 - шэнын нэгэндэ, шэнын табанда, арбан табанда үнэ абаха сээртэй;
 - үһээ хаа хамаагүй хаяхагүй, халхинда хидхүүлжэ болохогүй. Муу ёротой, наһан буянда муу гэжэ тоологдодог.

Даибалбар нотаг. Дорнод аймаг. Лубсанцырен багша.

ОВООНЫ СЭЭР:

- овооны оройдо эхэнэр хүн гарахадаа сээртэй;
- овооны дээрэ гүү унажа гарахада сээртэй;
- овооһоо шулуу абахажы, овоо дээрэ нэмэжэ шулуу табихадаа: "Овоогой ехэ танай, олзын ехэ манай" гэжэ хэлэхэ зэргэтэй.
- овоогой нааданда басаган хүн мори урилдаанда хабаадахагүй, муу.
- овоогой хажууда ан арьяатаниие алажа болохогүй, эзэнинь ябажа болохо.

ДАЛЫН СЭЭР:

- далын мяха гансаараа эдихыг эсэрлэнэ. Заабол ондоо хүнтэй хубаалдажа эдихэ, гансаараа эдихэл, нүгэл зоболон халахагүй;
- далын мяха эдихэдэ, шүдөөрөө зулгаахыг эсэрлэнэ, заабол хутага хэрэглэжэ мүлжэнэ. Амаараа зулгаахадаа, шоно, нохойдол адли болоно;
- далын яһыг бүтөөр хаяхагүй, хара ханаатан араарши мүшхэн ерэн;
- нагасынгаа хажууда зээ хүн далын мяха эдихэгүй;
- эхэнэр хүн 50 наһатай болотороо, хониной дала эдихэнэ сээртэй.

ЗАМЫН СЭЭР:

- зам дээрэ мори хараха, газаалахыг, бээ хүнгэлхыг эсэрлэнэ, нүдэндэ үбдэг гараха, аманда шарха гараха;
- замда ябаһан хоёр хүн хоёр тээшэ халажа, мори харахыг эсэрлэнэ. Саашаа ябахадань, ганзагань ниилэхэгүй, хэрэгын бүтэхэгүй;
- замда ябаһан хүн өөрөө ашаа, туулмагаа уяа, боогоод ябаха, үгэ гээбэл шэнэнь нуладаха.

САЙ АЯГАЛХА ЁҺО:

- үглөөнэйнгөө сай бурхандаа, хада ууладаа, сакхуусалтаа үргэдэг;
- эгээл түрүүшынгээ аяга гэрэй эзэндэ аягалха ёһотой;
- айлшанай ерэбэл, заабол айлшан хүндэ аягалжа үгэхэ;
- сай аяга соогоо хээд, заабол гартань барюулха, миин стол дээрэ, шангаар табихагүй, энэ муу, журамгүй ябадал гэжэ харуулна;
- айлда ороһон хойноо айлай сай муу, гашуун, гэжэ ама гарахагүй, "амтатай," "ехэ ундаа харяабаб" гэжэ баяр мэдүүлхэ;
- сай аягалхадаа, ханшыгаа ша-маад, хормойгоо шуугаад, энгэр задагай байгаад сай аягалхагүй;
- сай аяга, эдэ хоол стол дээрэ табихадаа, га-

ЗОЛОТЫЕ ЧЕТКИ

Словарь с комментариями

(Үргэлжэлэл. Эхининь августын 11-эй, 18-ай, 25-ай, сентябрийн 1-эй, 8-ай, 15-ай, 22-ой, 29-эй, октябрийн 6-ай, 13-ай, 20-ой дугаарнуудта).

* Четыре стороны света. В буддийской литературе придается большое значение четырем сторонам света. Вот к примеру, если человек собирается в дальний путь или на ответственное дело, прежде всего, он должен знать, на какой стороне ждет его удача.

Восток - это сторона, откуда солнце восходит на небосклон на свою «постоянную работу». Это сторона света находится под покровительством бога Акиобхы. На этой стороне человек представляет своих родителей. Юг - это сторона света, откуда к нам пришло Учение Будды. Буряты и монголы ставят свои юрты дверью на юг в знак доброты.

лательности по отношению к новой вере. Юг - сфера влияния бога Ратнасамбхавы. На южной стороне человек должен представлять и почитать своих учителей. Запад - местонахождение рая Сукхавати, во главе с богом Амитабхи. У человека на этой стороне находятся его домашние (муж, жена, дети).

Север - место будущего распространения и процветания Учения Будды. Здесь покровительствует бог Амогасиддхи. Человек на этой стороне должен представить друзей и знакомых. Кроме этих основ четырех сторон света есть еще две сферы - это верхняя и нижняя сферы. Верхняя сфера занята богами, буддхисаттвами, монахами, а на нижней сфере обитают чернорабочие и слуги.

Дооромбо - Буддын философ эгэн үндэр хоёр ша-

тын нэгэниинь. Нүгөөдэн «фаарамба» болоно. Эгээл ехэ эрдэмтэй ламанар эдэ зэргэнүүдтэ хүртэдэг. Дооромбын нэрэ зэргыг Пасада, Лавранда болоод Амдогой дасанда хамгаалжа болохо юм. Зүгөөр хаарамбын нэрэ зэргэ гансал Пасада үгтэдэг. Энээн дээрэһээ «фаарамба» «дооромбоһоон» нэгэ бага дээдэ шанарай эрдэм гэжэ тоологдодог.

* Это одна из двух высших ученых степеней у лам. В целом принципиальной разницы между этими двумя степенями нет, хотя «лхарамба» ценится больше хотя бы потому что, ее можно получить только в Лхасе, тогда как «дооромбо» присваивается кроме Лхасы, в монастырях Амдо и Лаврана.

Долоон гараг - түбэд хэлэндэ «бимба» гэдэг. Үдэрэй

һуудал - газар. Энэ үдэр харгы замда гарангүй, гэртэхи, газарахи ажалаа хэжэ үнгэргөө хаа - найн. Энэ үдэр үбдөө, ханяагаа хаа - түргэн эмшэлхэ гэжэ оролдохо ёһотой, юундэб гэхэдэ, үбшэн удааржа болохо. Энэ үдэр хүн наһа бараа хаа, дахуултай байжа магад.

Хүбүүн үри түрөө хаа - дунда зэргын, юрын хүн болохо, басаган үри түрөө хаа - богони наһатай байжа болохо. Ута наһанай ном байд-байд гээд уншуулжа байха.

* Суббота - по-тибетски «бимба». День находится во власти элемента «земля». В этот день лучше не отправляться в путь-дорогу, а заниматься хозяйственными делами, как в доме, так и на улице. Если в этот день заболит, то излечение придет не скоро. Если кто умрет, то за ним может потянуться цепочка,

т.е. может умереть еще кто-то. Если родится мальчик, то проживет обыкновенную жизнь, а если девочка - то ее ожидает короткая жизнь, которую, впрочем, можно продлить частым заказыванием супр долголетия.

Джэгрэмбэ - энэ ламанарай хургуулин яһала үндэр, дүрбэдэхи шатань болоно. Эндэ хубарагууд зурхайн ном найнаар шудалжа, зурхай зуража шададаг болодог.

* Джигремба - заимствованное с тибетского языка слово обозначает четвертую ступень учения лам. Здесь полностью изучаются книги по астрологии, приобретаются практические навыки овладения методикой вычисления судьбы по цифрам.

(Үргэлжэлэлһын хожом гараха).

Октябрийн 30 - Политическэ хамалганһаа хохидоһон зоной үдэр

(Түгэсхэл. Эхинийн урдахи дугаарта).

Үбэлзэхэ гэр гэжэ байхагүй. Убур гэжэ газарта хаалин ферма болон хонин хүрэг бии хэн. Эжымни иишэ ажалда эльгээгдээ. Бидэ нэгэ айлайда байрлабабди. Гэрын уйтан. Гэрэй эзэнэй хүбүүн минии наһанай, сугтаа хургуулидаа ошодог бэлэйбди. Гэрэй үүдэнэй хажуудахи углуугай нарай тугалай хэбтэдэг түхээрлгын орой дээрэ унтахабди: эжы, би, дүүмни. Гэрэй эзэд баһал нэгэ шэрээ дээрэ багтаха. Стол гэжэ үгы, хандай бии.

Бутидцу

Аржаб

Бутидцу Жамса нүхэртээ, ашанартаяа

МАНАЙ БҮЛЫН НАМТАР ҺАА

Бүхэли үдэртөө түлигдэдэг пешэн дээрэ бүхэли үдэртөө ороһон бусалжа байха. Тэрэнээ тарагтай гү, али аарсатай эдихэш. Үдэшэ багахан хэршэмэг мяха нэмэжэ, ороһотой шүлэ уухаш. Бутидцуу, дунда эгэшмни, колхозой бригадада хүдэлхэ.

Холо бэшэхэнэ бэе бээтэй холбоотой гурбан нуурханууд байгаа. Уһан соонь хөөлэнтий болон жэжэ ялаагана заһанууд элбэг. Аржаб уран гартай хадаа, хажуули хэжэ, загаһашалхабди. 5-6, заримдаа бүри олоншье хөөлэнтий барихабди. Эжымнай баяртай. Амтатай гэгшын шүлэ шанаха. Гадна хургуулин даабаряр зунай сагта үшөө үрхэ агнажа, мяхыень эдээд, арһыень тушаагша хэмди. Мяханай хоморой сагта гоёл байгша хэн.

Үерэй хүүлээр хургуулидаа хүржэ ошоһон холо болоо. Сентябрь нарада наранай гарамсаар нюсэгэн хүлтэй бидэ хургуули руугаа гүйхэш. Хүйтэн шүүдэр дээгүүр, заримдаа хюруугайшье унахай байхада, гуталгүй ябахабди. Хүлшни хүлдэһэн алдаха. Мүнөө энээн тухайгаа ханахадаа, яагаа үблэдэггүй байгаа гэшээбди гэжэ гайхадагби.

1940 ондо эжымнай хонинной отара тушаан абаад, оройдоол гурбан үдэр хүдэлһэнэйнгөө хүүлээр уушхаараа хүйтэ абаад, үшөө гурбан хоногой үнгэрхэдэ, наһа барашоо. Галайнгаа хажууда бархиржа хууһан намда хэншьеб эжымни ори ганса эм байһан нула шүлэ үгөөд: «Энээниие уу, бү бархир», - гэбэ. Гашуудалаймни нулимсанууд нула шүлэтэй аяга руу дуһана... Бригада дээрэ ажалтай Бутидцуу эгэшэдэм дуулгаа ёһотой, харин Улаан-Үдэдэ хүдэлдэг ехэ эгэшэдэм хэн дуулгаха? Цырема дүүгэй үргэмэл эсэгэ Эрдынеев Бата хүдөө табиша хэрэгтэ туһална. Харин түрэлхи гаралхиднай «арадай дайсанай» гэр бүлэтэй холбоорисолдохоео айһан байгаа ха.

Удаань бидэ колхозой түрүүлэгшэдэ ошожо, хониды һөөргөн тушаан абахыень дурадхадамнай, тэрэ эжымнай наһа бараһыё дуулаагүй байһан дээрэнэ хараал шэрээл табяа: «Паял отара абанан аад, һөөргөн бусаахаяа ханаа гүт?» Тиэхэдэн би бээе барижа ядаад: «Таанад эжыем алаат!» - гэжэ хүхиржэрхөөб. Түрүүлэгшэ хараахаяа болёод, хажуудахи хүнүүдтээ аалиханаар хэдэн үгэ андалдаа. «Бидэниие Улаан-Үдэ эгэшэдэмэй эльгээгты», - гэжэ бархирнаб...

1940 оной февральин эхээр колхозой полуторкаар Улаан-Үдэ ерээбди. Удын саада тээ, мүнөө эндэ 20-дохи квартал оршодог,

үбһэнэй бааза байгша хэн. Тэндэ манай хуряхай Гомбоев Дамби Дашимолонович хүдэлдэг, харин Цыпилма эгэшэмнай мебелин комбинатда ажалладаг байгаа. Гэр байрань гэхэдэ, өһөдөө малтажа түхээрһэн газар гэр. Эжыгээ хүдөөлөөд ерһэн бидэндэ хубсаһа хунаршье, мүнгэ танганшье, юушье үгы. Теэд хуряхаймнай бидэниие үншлэдэй гэртэ тушаангүй, гурбуульемнай багтаагаа. Аржаб бидэ хоёрые Мяскомбинатай хургуулида оруулаа. Ород хэлэгүй дээрһэнэ түрүүлэгшээр нилээд ядалдаашье хаа, тэрэниие яһала түргэн шудалаабди. Дайнай урдахи жэлүүдтэ хилээмэн хомор байһан. Аржаб бидэ хоёр хилээмэ худалдан абаха ажалтай хэмди. Нэгэтэ би оошорто зогсоһон наһатай эхэнэртэ: «Я за тобой», - гэжэ хэлээд, найса хараалгаа бэлэйб. Тиэхэдэ «ты» «вы» хоёрой хоорондохы илгаа ойлгохогүй ябааб. Иимэрхүү шарнуудта орожо байгаад, иигэн тиигэн ород хэлтэй болоо хүм.

Хабар болоходо, хуряхайемнай Сэлэнгын аймагай Билотай хуурин эльгээбэ. Сэлэн-Дүүмын станци шадар үбһэнэй бааза нээгдээ. Тэндэ бидэ огород таридаг, үнээ баридаг болообди.

1941 ондо дайнай эхилхэдэ, бүхы эршүүл фронт мордоо. «Арадай дайсадай» үншлэдөө гадна дайнай үншэд бии боложо эхилээ... Гансал ажалай ашаар хоолойгоо тэжээш. Колхозой хартаабхын поли дахин малтажа, дутуу хуряагдаһан хартаабхануудыё олохош, хоолосуудыё суглуулаа аабзабди.

Дамби Дашимолонович хуряхаймнай фронт руу самолёт бүтээжэ эльгээхын тула мүнгэ зөөри суглуулна. Өөрынгөө жэлэй салин үгэжэ, мүнггүй нууха баатай болообди. Сталинһаа баярай бэйшг абаа. Цыпилма эгэшэм сэрэгшэдтэ бэлэй, тамхинай алшуур оёно. Тамхи таринабди. Энэ ургамалда ехэ уһан хэрэгтэй. Үглөөнэй 4-5 сагта бодоод лэ, найса уһа зөөхэш даа.

1943 он. Хуряхайе Зэдын аймагта үбһэ тушаан абалгын хүдэлмэри эрхилхыень эльгээгээ. Колхозуудһаа ерһэн үбһыё фронт руу ябуулна. Тэндэ морид баһа дайралдана ха юм. Аржаб Иван гэжэ нэршэнхэй, 14-тэй, түмэр харгыда хүдэлжэ эхилээ. Тэндэн хилээмэнэй карточкын хэмжээн ехэшгэ. Зүгөөр ажалын нилээд хүндэ, бэе дээрээ рельсэнүүдыё шэрэхэ.

Нэгэтэ Иван ажалдаа хойношоо. Тэрэ үедэ табан лэ минутаар гэгдэбэл, түрмэдэ хаядаг байһан. Иванниие гурбан жэлээр Колыма эльгээгдэһэн аад,

тэндэ арба гаран жэл заруулаа. Магад, «арадай дайсанай» хүбүүн байһаниинь нүлөөлжэ болоо. Колымаһаа бусаад, наһанайнгаа нүхэрыё алдаһан эхэнэртэй нилэжэ, хоёр хүүгэдыень үргэлсөө, өөрын дүрбэн үхибүүтэй болоо юм. Нэгэтэ телевизорээр Колыма тухай дамжуулга хараад: «Юунэйшье түлөө би аяар арбан жэл тэндэ туляабиб?» - гээ хэн. 1982 ондо түрүүшын паспорттай болоходоо, нүдэниинь уһатаа бэлэй. Теэд пропскайтэйшье боложо үрдингүй, инсультһаа наһа барашоо. Мүнөө бидэ хүүгэдтэйн, аша гушанартайнь бэе бээдэе ябалсадагбди.

Бутидцуумнай Шура гэжэ нэрэтэй болоһон юм. Дайнһаа бусаһан фронтовик Гуржапов Жамсо Дашевичта хадамда гараа. Гэдэ Новоселенгинскдэ ажаһуудаг байгаа, эгэшэм оёдошоноор хүдлөө. Эгэшэ хуряхай хоёрни мүнөө наһан болонхой. Володя хүбүүниинь хүүгэдэй уран бэлгэй хургуули хүтэлбэрлэдэг, наһанайнь нүхэр Дарима олон жэлдэ буряад хэлэнэй багшаар хүдлөө. Табан хүүгэдтэй, олон аша гушанартай.

Цырема дүү басагамни Энгельсина болонхой. Фронтовик Цыренжапов Санжитай айл болоһон. Геля үргэмэл эхэ эсэгээ найханаар хаража мордохуулан, наһанайнгаа нүхэрһөө гээгдэһэн. Хүбүү басаган хоёртой. Мүнөө Энгельсина Ирина басаганайнгаа гэр бүлэтэй ажаһуудаг.

Зүгөөр Гомбоевтон Баир хүбүүтэй болон Галя басагатай болоо. Бидэниие үндылгэхэ үедөө өһөдэдын уригүй байһан юм. Байрын летчик, Гальянь бүхы наһаараа аэропортдо хүдэлһэн намтартай. Тэрэнэй басаган Оюна эхынгээ хэрэг үргэлжлүүлнэ. Гомбоевтон ехэ буянтай зон байһан гэжэ тэмдэглэлтэй: ганса үлэһэн түрэлэйнгөө, бэшэшьё үбгэд хүгшэдыё үргэлсэһэн. Тэрэ үедэ пенси гэжэ байгаагүй, тиимэхээ ори ганса үлэһэн хүгшэдэй ажамидархань бэрхэтэй хааб даа. Жэшэнь, Нанжит хүгшэн эжын наһанайнь нүхэр арадай дайсан гэжэ гэмнэгдээд, нэрэ нурагуй үгы болошоһон. Удаань Цогто хүбүүниинь дайнһаа бусахадаа, Нанжит хүгшэн эжыё өөртөө абанан. Тиэхэдэ Гармацуу ахайе ханагшаб. Наһанайнь нүхэр Ринчинов Нима 1937 ондо тушаагдаад, мэндэ амар бусаагүй. Нэн түрүүн Дэрэстэйдэ ехэ басаганайнгаа гэр бүлэдэ ажаһуудаг байһан. Зүгөөр басаганайнь наһа бараһахада, Сунграпов Баваасан хурьгэниинь хоёрдохиео һамга абаад, түрһэн басагаһа болон хадам эхээ хаяжархихан. Тиигээд

Д.З.Жалсаравай гэр бүлэ

лэ Гармацуу ахайе Гомбоевтон байрлуулан түүхэтэй. Мүн Красноярска хизаарһаа сүлэлгэһөө эжымни аха ерээд, баһал Гомбоевтондойдо ажаһууһан юм.

Дамби Дашимолонович Гомбоев балшар наһандаа эхэнэ гээгдэһэн. Хойто эхын хүмүүжүүлгэ гараһан. Тиимэхээ үншэн хүнүүдыё тон ехээр хайрладаг байһан. Хахархай удархай хубсаһатай хэн нэгэниие харажархихал, өөрынгөө хубсаһа бэлгэлжэрхихэ. Үшөө Эдэ станци дээрэ ажаһууха үеһөө хүгшэдүүлэй хэлэһыё ханадагби: «Үмдэээ бү үгэ! Хүсэ шадалаа үгэһэнтэй жэшээтэй ха юм. Тиимэхээл ши үри хүүгэдтэй болоногүйш!». Энэнь хэр зүйтэй байгаа юм - мэдэнгүйб. Зүгөөр арбан жэлэй туршада суг хуугаад, үнэхөөрөөшьё, хүүгэдтэй болодоггүй байгаа. Заримдаа бурхан бидэнэй, үншэдэй, тала хараа гэшээ гү гэжэ ханагшаб.

1944 ондо партиин аймагай хороон Дамби Дашимолоновичы Зэдын аймагай Фрунзын нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшээр эльгээгээ. Энэмнай Цагаан-Усан болоно, анханай хасаг сэлээн. Мүнөө тэндэ хилын харуулай застава бии юм. Дайнай үедэ сэлээн ехээр хандараа. Оройгүй гэрнүүд, хорой хото гэжэ үгы - бултыень галда түлээ. Хүн зон үлэнхэ хоһон. Эршүүл үсөөн. Зариманиинь хамалган хашалганһаа хохидоо, нүгөөдүүлэнь дайнда мордоо. Иимэ ороё байдалтай колхозыё Д.Гомбоев даажа абаал даа. Үдэр хүнигүй ажаллажа, хоршыжо турашоо. Тиигэхээр байтарнь дайн дүүрээ. Хилээмэнэй карточканыуд болуулагдаашьегүй хаа, ажабайдал бага багаар нэргэжэ эхилээ бэлэй...

Мүнөө өөр тухайгаа нэгэ бага бэшэхэ ээлжээн ерээб. Мүнөө би дүү Гелятээ үлэнхэй ябанаб, бэшэмнай наһа баранхай. Хилын харуулан, Зүүн фронтдо дайнда хабаадагша Дамба Зодбич Жалсаравта хадамда гараһан хүм. Дамбын Наушки станци дээрэ хилын харуулан байхадань, би Гомбоевтонтой Цагаан-Усанда ажаһууһанби. Дамба хүнүүдэй

Гомбоевтон Нанжад хүгшэнтэй

дансануудыё шалгажа байһаар, намтай танилсаа. «Дамба хилэ дээрэ Валие тушаажа абаа», - гэжэ гэр бүлымнай нүхэр, уран зохёолшон Африкан Бальбуров наадажа хэлэгшэ бэлэй. Бидэ Дамбатай 56 жэл суг хуугаабди. Гурбан хүүгэдэйнгээ нэгыё, Викторые, 19-тэйдэнэ хүдөөлһэмди. Анатолий хүбүүмнай хоёр хүбүүтэй, Рада басагамнай гурбан хүбүүтэй. Мүнөө би олон аша гушанартайб.

30-аад онуудта хоһоруулан, эндэ тэндэ сүлэгдэһэн, буудаж алуулан эхэ эсэгэхэмнай юун үлөөб? Минии ханахада, угай шэнжэ, дурасхаал хэтын хэтэдэ үлэнхэй. Хүндэ хүшэрыё дабажа гараабди. Эгэшингээ болон хуряхай Гомбоев Дамби Дашимолоновичой найгаар амиды үлөөбди. Тиин нэрээ хухарангүй, зоной жиирээр ажабайдалаа үнгэргөөбди. Хүнөө дутахагүй хүүгэдыё хүмүүжүүлээбди.

Валентина ЖАЛСАРАЕВА, дайнай болон ажалай ветеран, Бурядай телевидениин түрүүшын диктор, СССР-эй Телевидени болон Радиогой отличник, Бурядай арадай поэт Дамба ЖАЛСАРАЕВАЙ наһанай нүхэр.

Дыжит МАРХАДАЕВА оршуулба.

Агаһаа мэдээсэнэ:

ДОГОЙН НУРГУУЛИДА ДАШИРАБДАН БАТОЖАБАЙН НЭРЭ ҮГТЭБЭ

Ж. ЛУБСАНДАШИЕВАЙ фото

В.Р.Рабданов, Л.Б.Батожабай, Ц.Б.Цынгуйева (зүүн гарһаа)

Намжаахан намарай наартай-хан үглөөгүүр Агын тойрогой Догой нотагта хүн зон олоороо хургуули тээшэ алхалдаба.

Догойн хүдөөгэй үндэһэн лицей-хургуулида агууехэ уран зохёолшо Даширабдан Батожабайн нэрэ үгтэһэн ушараар дэмбэрлэтэ хайхан һайндэр эхилхэнэ ха юм.

Догой нууриной гулваа Цыпылма Батоболотовна Цынгуйева һайндэрые эхилхэдэ, "Догой нотагаймнай суута хүбүүн, алдарта уранзохёолшо, драматург, киноценарист Даширабдан Батожабайн нэрэ хургуулидамнай үгтэһэн баярланабди, омогорхонобди, та бүгэдэниие һайндэрөөр амаршалнабди", - гээд сугларагшадые үнэн зүрхэнһөө амаршалаад, үрэлэй һайн хайхан үгэнүүдые хэлэбэ.

Пурагшадай драматическа "Ошон" гэжэ театрай хүбүүд, басагад торьдиһогүй тоб байса, уран гоёор шүлэглэмэл амаршалга зориулаад, хүхэ сэнхир хадагуудые айлшадтаа барюулба.

-Зуун жэлэй баян түүхэтэй Догойн хургуули суута Даширабдан Батожабайн нэрэмжэтэ болохол ёһоороо болобо гэшэ. Энэ һайндэрээр Догой нотагай арад зоние, хургуулин багшанар ба пурагшадые амаршалнаб. Нотаг нугаяа дэлхэй дүүрэн суурхуула бэлигтэй хүбүүд, басагад Догойдо урган бодохо, хүгжэн хүмүүжэхэ байха гэжэ этигэн найданаб,-гээд

Могойтын районой гулваа Юрий Батоцыренович Шагдаров хэлэбэ.

-Агын талын суута хүбүүн, алдарта уран зохёолшо Даширабдан Одбоевич Батожабай бүхэ буряадуудай омогорхол, алдарта нэрыень абажа ябаха гэшэ хүндэтэй ба харюусалгатай хэрэг. Догойн хургуулин пурагшадай хонгёохон амаршалга шагнаад, бэрхэнүүд үхибүүд хүмүүжэжэ байна гэжэ ойлгонобди. Үхибүүд, үндэр нэрыень хайханаар абажа ябаарайгты,-гээд Агын тойрогой соёлой таһагай дарга РыгзенЦыренович Цыдендоржиев захиба.

-Догойнхид, суута Батожабайн түрэнһэн тоонто нотагайбди гэжэ омогорхожо ябагты. Шэмхэ юумээр хүниие баярлуулжа болохо, бэе бээ хүндэлжэ, ухаантай, удхатай, үндэр зятай ябахатнай болтогой,-гээд Буряадай Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ Матвей Рабданович Чойбонов үрээбэ.

Даширабдан Одбоевич Батожабайн наһанай нүхэр Лхамасуу БатуевнаБатожабай иигэжэ хэлэбэ:

-Догой нотагта урагшаа ханаатай, сэсэн ухаатай, ажалша бэрхэ хүнүүд ажаһуудаг юм гэжэ мэдэхэб. Догойн хургуулин Даширабдан Одбоевичой нэрэмжэтэ болоһондонь, тон ехээр баярлажа байнаб. Догой нотагаархинда амгалан байдал, зол жаргал, элүүр энхые хүсэһэнб, булганда баярые хүргэнэб.

Догойн хургуулин директор Сергей Аюрович Аюров булгание һайндэрээр амаршалаад, "манай хургуулин пурагшад, багшанар алдарта уран зохёолшын нэрые хүндэтэйгөөр дээрэ үргэжэ ябахабди" гэжэ найдуулба.

Айлшад хургуули соо орожо, үзэмжэдэ табигдаһан үзэсхэлэнтэй танилсаба. Уран зохёолшын номуудай выставкэ һонирхон харабабди, Даширабдан Одбоевичой дайнда ябахандаа буулгуулһан, артист ябахандаа буулгуулһан хоморой фото-зурагуудые хужарлан харабабди. Энэ выставкэДогойн хургуулин музейе даагша Дулмажаб Цыдыповна Цынгуйева зохёон байгуулжа, олоной анхаралда дэлгэжэ, өөрөө һонирхолтойгоор хөөрөжэ бидэндэ үгэбэ.

Пайндэр Догойн Соёлой байшан соо үргэлжэлбэ. Хүн зон олоороо сугларанхай, сүлөө нуури үгы гэжэ хэлэе һаа, алдуу болохогүй. Буряадай гүрэнэй Буряад драмын театрай музейе даагша, Буряадай ба Российн соёлой габыята ажал ябуулагша Валентина Дамдиновна Бабуева Д.О.Батожабайн түрэнһөөр 90 жэлэй ойдо зориулжа, "Магия таланта и личности" гэжэ ном хэблүүлһэн, тэрэ номтой танилсалга болобо. В.Д.Бабуева зүжэгүүд тухай, наадаһан артистнууд тухай, ном соо байһан фото-зурагууд тухай хөөрөжэ үгэбэ. Сугларашад тон анхаралтай шагнабад.

Тойрогой хургуулинуудай буряад хэлэнэй багшанар Д.О.Батожабайн уран зохёолоор ямар шэнжэлгэ хэжэ байһан тухайгаа, үхибүүдтэ буряад уран зохёол яагаад заагаа һаа таарамжатай гэшэб гэхэ мэтэ асуудалнуудаар элидхэлнүүдые хэбэ. Элидхэлнүүд саг соогоо эхилээд, һонирхол дүүрэн хэшээл шагнажа, мэдэхгүй юумэе мэдэхэшые болоббди. Багшанар элидхэлнүүд соогоо Даширабдан Батожабайн "Төөригдэһэн хуби заяан", "Багшани хэн бэ?" зохёолнууд пурагшадай анхарал татадаг, һонирхол гүрүүлдэг, хүмүүжүүлхы удхатай гэжэ тэмдэглэнэ.

Уран зохёолшо оюун бэлигэнгээ дээжые буряад арадтаа орхёод ошоошые һаань, тэрэнэй уран хурса зохёолнууд бидэнтэй суг хамта, хэдышые жэл үнгэрэг, уран зохёолшо холын одо мүшэн шэнги яларжа байха гэжэ онсолон хэлэбэ.

Агууехэ Эсэгын дайный жэлнүүдтэ Агын округой комсомолой окружкомой секретарь ябаһан, үндэр наһатай ажалай ветеран Димид Бубеевна Чимитова иигэжэ хөөрөбэ:

-Даширабдантай Агын хургуулида суг пураһан байхабди. Хүхюун дорюун зантай, шоглохо дуратай хүн һэн. Эдир багаһаа хүндэ туһалхые оролдодог, хүниие хайрлаха сэдхэлтэй хүн юм һэн. Суутай уран зохёолшо болоод ябахандаа, анханай абари зангаа алдаагүй һэн. Уулзадаг, хөөрэлдэдэг, һониноо хубаалдадаг бэлэйбди. Даширабдантай түрэлэй болохо, уг удамайнь хүбүүн Пүрбэ хүрэгэнэйдөө хайханаар үргүүлжэ байнаб даа. Догойн хургуули Даширабданай нэрэмжэтэ болоо гэжэ дуулаад, тон ехээр баярланаб.

Могойтын районой Ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ Владимир Рабданович Рабданов сугларагшадые һайндэрээр амаршалаад, Даширабдан Батожабай тухай дурсалгануудаа хубаалдаба. Догойн хургуулида Даширабдан Батожабайн нэрэ үгэхын тула гүрэн түрын зургаануудта зууршалга, үнэмшэлгэ бэшэхэ,элдэб документнүүдые бэлдэхэ гэхэ мэтэ элдэб ябуулга, асуудалнууд гараһан байна. Энэ хэрэгтэ Догой нотагай үндэр наһатай хүн зон эдэбхи үүсхэл гаргаһан, манай хэжэ байһан ажал ябуулга дэмжэһэн, али болохоор туһалһан,хамһалһан байна. Энэ хэрэгтэ эдэбхитэй хабаадаһан

хүнүүдтэ, дэмжэһэн зондо баярые хүргэнэб,-гээд Владимир Рабданович Рабданов хөөрөөгөө дүүргэбэ. Уран зохёолшын наһанай нүхэр Лхамасуу Батуевна, басаганинь Сэсэгма Даширабдановна гэгшэд Догойн арад зондо баярые хүргөөд, олон хүнүүдтэ бэлэгүүдые барюулба. Догой нотагаархин алдарта хүбүүнэйнгээ наһанай нүхэр Лхамасуу Батуевна бэридээ хүжэ дотортой сээжэн дэгэл, улаан залаатай шэбэгшэтэй булган малгай үмэдхэл үмдэхүүлбэ. Буряад ёһо заншалда үмэдхэл үмдэхүүлхэ гэшэ хүндын тэмдэг, тон ехэ шагнал, юунһээшые ехэ бэлэг гэшэ гэжэ мэдэнэбди. Лхамасуу Батуевна Догойн нотагаархинаар суг хамта Даширабдан Одбоевичой түрэнһөөр 90 жэлэй ой тэмдэглэжэ, нотагай зоной баяр баясхаланда хүртэжэ, догойнхидой сэдхэлэй гүн сооһоо хэлэһэн хайхан үгэнүүдтэ баясажа, арад зоной энэрэл хайрада хүртэжэ байхадаа, буянтайл хүн байна даа гэжэ мэдэрхээр. Догойн Соёлой байшанай тайзан дээрэ уран хайханай бүлгэмэй удха түгэлдэр концерт хаража хүхибэбди, хүүгэдэй драматическа "Ошон" театрай гэшүүдэй наада хаража хужарлаббди, Догойн арадай театрай артистнуудай "Төөригдэһэн хуби заяанһаа" Аламжа Жалма хоёрой зоболонто заяа хуби тухай хэлэг хаража, гунигта абтаббди.

Догой нотагта дуулахашые, хатархашые, зүжэглэн наадахашые бэлиг талаантай, шадамар бэрхэ-хэн хүбүүд, басагад урган бодожо байна гэжэ ойлгожо абабабди.

Һайндэрэй урдахана, үглөөнэй улаан наранаар Даширабдан Одбоевичой тоонто Нуурта хүндые ошоожо, улаан шарахан сайн дээжэ, хатуу хара архийн дээжэ, сагаан эдэһэй дээжэ үргэжэ байхадамнай, хээрын халхин гэнтэ нэгэ шэмэрүүнээршые, гэнтэ дулааханааршые үлээжэ, тэнгэриш шарай нэгэ хүйтэржэ, нэгэ халхилжа, саһан орохоёо байһандал уларилай хубилжа байхадань, Агын тала мэтэ талмагар тэниун байжа байтараа, эришгэнэһэн хүйтэн халхяар бордоһолдог шуурган мэтэ ордотой зан абаритай хүн байһан хадань, агууехэ уран зохёолшо түрэл хургуулида нэрыень үгтэһэн баясажа баярлажа, хүхижэ хөөгэнэжэ, адаглан хаража, бидэһэй дунда алхалжа ябаһандал үзэгдөө бэлэй.

Намжилма БАЛЪЖИНИМАЕВА.

ДУУШАН ДҮҮХЭЙ СЭСЭГМААДА

Аялга дуунай жэзүүр дээр
Аян замдаа ехэл яаран,
Элинсэгүүдээ мүнөөдэр
Эрьен ерзэһи сэдхэл дүүрэн.
Угсаата зоноороо уулзахаа
Удаашаржа болоол хаши.
Маанадаараа золгохоо
Маша баяртай буугаал хаши.
Оюун бэлигэй Одон доор
Олон түбише тойрон гарааш.
Халюун талаяа энээн зуур
Хариин зондош өөрын болгоош.
Холын гүрэнэй тайзан дээрши
Ходол шини хоолой хайхан.
Дутын манай хүдөө хээрши
Баһал шини бэлиг - гайхал!
Гуниг дүүрэн «Бэри сэсэгээ»
Гулган гулган гаргахадань,
Уһатаад мэнэл нюдэнэй сүсэгы
Уяран сэдхэл бүрхэшэдэг.
Наратын замые

абьяастайгаар дабуулхадань,
Наран – дуран
онсо хурсаар яларшадаг.
Наян - Наваагаа
намдууханаар ябуулхадань,
Аяар холын
үльгэр түүхэ нэргэшэдэг.
Шэнэхэһэйнгээ
уран аялга зэдэлүүлхэдэши,
Шэнэ хээгээр
эхэ дайдаш ногооршодог.
Баян хаанай обоо дээгүүр
Бүрхэг тэнгэри сэлмэшэдэг.
Эмин голэй эрье шадар
Эдир наһани эриш абаа.
Эрдэни уулын хормой худар
Энэ бэши дүршэл олоо.
Оонын аршаан амсан хүртэжэ,
Хоолой одоо шангал хаши.
Майлын оройгоор хүнише манажа,
Дуунай абьяаста шунаал хаши.

Элинсэгүүдэйш тоонто -
Ага нотаг
Эжэл шамаяа энхэрэн хүлээдэг.
Уужам Урта баян суутай -
Угайш солын урыал дуутай.
Тариин нуурай номхон нуруу
Таатай дууеш шагнан байхал.
Дээдэ-Бооржын мүнгэн хюруу
Дэлгэр сэдхэлшын хайраад
абахал.
Адуун Шулуун маная сараад,
Алдар сольш хүлээн нуудаг.
Алхана уула налай татаад,
Аягыни дээжэ өгшөөн байдаг.
Хада майла, тала дайда,
Хүбишэ тайга, гол горход - тулгашни.
Дуулаха хэшэ, энхэ байдал,
Дүүрэн жсргал - далгашни.
Эжы абыни буян ехэ,
Эхин харгыни эсэ үды.
Угайш үндэһэн угаа бүхэ -

Урагшаа шармайн ябахал мэдэ.
Буряад дуунай эжолоо баряад,
Буурал замбяа тойрон гара.
Һайхан тээһи эрид зорёод,
Һанаһан орёлдоо түргэн хүрэ.

Батожаргал ГАРМАЖАПОВ.

Һанаа зобоомо асуудал

ХОБ ЖЭБЭЙ ХОХИДОЛТО ХОЙШОЛОН

Хоб жэбээ, ой бэшэ, һони һормойгоо хөөрэлдэхэмнай гү? Пэй, шэхэнүүдтнай нэгэ доро дэрбылдэшэбэл. Зүб даа. Бишье һони дуулаха ехэ дуратайгшаб. Тэрэ тиигээ, энэ иигээ гэжэ байгаад, уһан дээрэ үрмэ тогтоожорхин алдажа байжа, зада хэлсээ саашань! Хаа-яа һанаанһаа абажархихада, өөрһөө нэмээгээд шалижархихада, яаба гээшэб. Понинтнай бүри һонин болоод, саашаа дамжашахал. Тиихэдэ хэлсүүлһэн хүниие халта «үнгөөдшье» гаража болохо, магад, бодохоор бэшээр «дэбһэжэрхихэ».

Хоб жэб хүнэй хуби заяашье буруу тээшэнь һүргэжэрхихэ аргатай

Амаа ангайхынгаа урда тээ һайса бодожо үзэхэ тухай дүрим бишье сахидаггүйб. Юу хэлэхэб, энэ талаар булта нүгэлтэйбди. Жэшэнь, үнинэй уулзаагүй хоёр золгоходоо, нэн түрүүн бэе бэеынгээ һони хөөрэлдэжэ бараад, заал һаа танил талаануудаа хэлсэжэ ородог. Тиихэлээрэ эндэ тэндэһээ хахад хухадаар дуулаһанаа саашань багсаамжалан хөөржэрхихэшье ушарнууд үсөөн бэшэ. Иигэд гэхэдэ, мэдээсэлнай хоб жэб болошоно гүб даа.

Илангаяа эхэнэрнүүдые хөөрүү гэдэг. Энэнь яһала зүйтэй. Шаазгайдал шаханалдан, бэе бэеынгээ муу һайе зорюута малтажа гаргаад, шэнэ зүйлнүүдээр «шэмэглээд», бүхы түби дэлхэйгээр суурягуулхаяа оролдодогбди. Тиихэдэ үшөө нэгэ онсо шэнжэмнай гэхэдэ, хүнэй нюурта нял-нял гэжэ нялуунаар дууга-

раад, зүгөөр нюрганһань нохойн эдихэгүйгөөр хэлэжэ шададагбди. Гурба-дүрбэн эхэнэр бэе бэеэ магтан, ехэл зохидоор ярилдажа байтараа, нэгэнэйнгээ ябашахада, үлээшэ гэргэдынь тугаарайхи ханияа сататараа муушалдаг бэшэ аал?

Харин мүнөө сагта шашаг эхэнэрнүүдһээ доро эрэшүүлшье дайралдадаг болонхой. «Хэндэшье бү хэлээрэй», - гэн гэн, тойронхи зондоо булгандань шахуу шэбир-һабир гэжэрхихэ. Ахаһаа ехээр һамгадые хобуушад гэжэ зэмэлхэл аад, өөрөө хормойтойшуулаһаа дутахагүйгөөр шүлһөө сасажа байгаад, хобоо зөөхэ. Иимэ бүһэтэйшүүлэй ашааршье «эбдэрхэй телефон» һайсахан лэ хүдэлдэг даа. Тиин нэгэ тээ «а» гэхэдэ, нүгөө тээнь «я» гэбэ гэжэ дуулдашаха.

Хүн бүхэндэ бусадай шэхэ нюдэнһөө далдалмаар нюуса гэжэ байдаг. Теэд ама халахадаа гү, али хани нүхэрни болобо гэжэ найдан гэхэдэ, зүрхэ сэдхэл-

Хоб үгэ үүсхээшэд хүндэ хоро хүргэхэһөө түрүүн өөртөөл хобой муу элшэ шэнгээнэ, һүр һүлдээ доройтуулна

дээ хадагалжа ябаһанаа хэлэжэрхидэгбди. Энэмай тад буруу. Урданай сэсэн үгын ёһоор, тоншье дүтынгөө анда нүхэртэ нюусаяа нээжэ болохогүй.

Хэзээ нэгэтэ эбээ таһарбал, тэрэнтэй эгээл аймшагтай дайсан боложо магад. Теэд олонхимнай хамар доро хахархай аман байнал гэжэ шашаад, хэзээб даа нэгэтэ ута хэлэндэ торожо унашадаг.

Одоол халашагүй гэхээр хани байһан хоёр эхэнэрэй халбагаяа хахараад, бэе бэеынгээ нэрэ хухалһан тухай ушар хөөрэхүү. Эдэмнай хаяа хадхажа һуудаг хүршэнэр байхаһаа гадна нэгэ эмхидэ хүдэлдэг, нэгэл кабинет соо ажалаа ябуулдаг һэн. Удын хооллогын забһарлалда хоюулаһанаа хобоо хөөрэлдэн, сайгаа ууха. Амаралтын үдэрнүүдтэшье бэе бээдэ айлшалжа, үргэ амаяа һайсал бүлюүдэхэ. Тиин хори гаран жэлэй туршада ханилһан хоёр ямар бэ даа бираггүйхэн юумэнһээ эбээ таһараа гэдэг.

Одоо юун эхилээ гэжэ һананат? Өөһэд хоорон-

доо үгээ ойлголсохоёо болиходоо, бэе бэеынгээ нюусануудые газашан гаргажа эхилээ... Үдэрһөө үдэртэ хоб жэбэйн ээрсэгэй эрьелдэхэнь бүри эршэдэжэ, ээрсэгтэ багтахаяа болиходонь, тэдэ хоёрнай суг хүдэлдэг нүхэдэйнгөө урда ташаагаа тулан, бэе бэеэ одоолшье «дэбһэжэ» хаяа даа. Хэниинь хэнтэй һэбхирээб, хэниинь хэндэ дуратай байгаа, хэниинь хэн тухай юун гэжэ хэлээб гэхэһээ эхилээд, хамагаа дууһан мэдээсэжэрхэо.

Галзуурһан эхэнэрнүүд хоолойнгоо һөөлдэтэр хэрэлдээд, ан-бун гэжэ номгорон гэхэдэ, нэрээ гутааһанаа ойлгоо юм ааб даа. Удангүй нэгэниинь ажалаа һэлгээ. Харин тэрэ гэнһэнһээ хойшо эдэ хоёр эндэ тэндэ дайралдабашье, бэе бэеынгээ хажуугаар танихагүй мэтээр үнгэрдэг болонхой.

Хобуушад, бэеэ баринт, зоной, өөрынгөө хайран сэдхэл бү харлуулыг!

Тиихэдэ хоб жэбые шадамараар хэрэглэбэл, хэн нэгэнтэй тэмсэлгын аргагүй хүсэтэй «зэбсэг» боложо үгэдэг гэжэ мэдээжэ. Эндэ тэндэ хэрэгтэйгээ пурьюулаад, энэ тэрэнэй шэхэндэ түүбэрлэн шэбэ-нээд, мүн хоёрой хоорондошье хоб зөөгөөд, зорилгоёо бэлүүлдэг хүнүүд бии. Тэдэнэй харшалалтада оробол, одоол халааш. Үнэн сэхээ гэршэлхээ ханахадаш, хуурмаг үгын заха зууруеньшье олохогүйгөөр бусайдашанхай байха.

Анхан сагта хүн гээшэ хэлһэн үгэдөө хүрэдэг, шэхэ аматайшье хүндэ хэлэхгүйб гэжэ хэн нэгэндэ тангариглалбал, нюусыень хуурсагтаа абажа ородог байһан гээшэ ааб даа. Мүн хоб жэб тараалга хадаа арбан хара нүгэлдэ тоологдодог бэлэй. Теэд бидэ мүнөө ондоо дүримөөр ажаһуунабди, тиимһээ нюусануудаа сэдхэлэйнгээ оёорто суургалхаһаа найдамтай юумэн үгы.

Д.ЦЫБИКДОРЖИЕВА.

АМАНАЙ АЛДУУ

«Оһол оһоргүй, гэнэ гэнжэгүй»
(Онһон үгэ)

Үшөө колхоз, совхозуудай байха үедэ «ГАЗ-53» гүхэлэй машинаар колхозой хэргэсэл асархаа Улаан-Үдэ хото гараха гэжэ түмэр агтын жолоошон түхээрбэ. Харгыдаа ябахандаа, хоюулаа ханилжа ябахаяа һайн нүхэрөө абажа, үдэшэлэн харгыда гараба гээшэ.

Машины кабината соо хоюулаа һуугаад ябахандаа, үргэһэ нойроо хүрэхгүйн тула жолоошон нүхэртөө хандажа:

- Энеэдэтэй ушарнуудые хөөрэлдэжэ ябахаданай саг түргэн үнгэрхэ, харгымнай богони болоһон шэнгээр үзэгдэхэ. Тиимын тула бишни нэгэ ушар хөөрэхүү:

- Үнгэрһэн жэл болоо юм. Пая һамга абаһан залуу хүбүүтэй Монголдо үбһэ гэжээл бэлдэһэн бригадаһаа үбһэ асархаа ошоо бэлэйбди. Залуу хүбүүнэй һамган үглөө мүнөө түрэхэ болоһон байжа, нүхэрни гэртээл яраһан янзатай үгэ дуугайхан, һанаагаа зобоһон янзатай харагдаа һэн.

Монголдо ошоод, энэ машинадаа үбһэ ашаад, нютаг руугаа гарабабди. Нютагтаа үдэ багта хүрэжэ ябатараа залуу нүхэрни: «Намайгаа гэртэм табинт. Малшадай гүүртэдэ ошоод, энэ ашаагаа тэндэ байһан малшадаар бу-

улгажархина бээт даа», - гэжэ гуйхадань, хайрлаад гэртэнь табяад, гансаараа малай байра тээшэ харайлганаб. Панаандаа малшад гэртээ байһай даа гэжэ бодоһоб. Малшадай гэртэ дүхөөд, машинаа байлгажа, хүнэй газашаа гарахагүйдэ, гэртэнь ороходомни, гэрэй эзэн орондоо орошонхой

Хамагыё хэрэлдүүлхэ хэлэн

хэбтэнэ. Харин һамганиинь галайнгаа хажууда, үдын хоол бэлдэжэ байһан хэбэртэй, ехэ сүлөөгүй янзатай байхадань, мэндээ хэлээд:

- Юундэ хэбтэшообта, үсэгэлдэрэй домбоёо баряад, бэетнай муу гү? - гэжэ асуухаданни, һамганиинь тодожо абаад:

- Энэ муухай ороолон «гонорейтэд» хэбтэжэ байнал! - гэбэл даа. Би өөрөөшье мэдэнгүй:

- Хаагуур һамгашалаа юмши? - гэжэ һуражархиха гээшэб.

Ай, халаг, тиижэ һураһанайм һүүлээр «оһол оһоргүй, гэнэ гэнжэгүй» гэнһэндэл һамганиинь эрэдэ ошоод аһашаба, ай, зайлуул!

- Аа-аа, ши болобол һайн хубсаһа үмдөөд, мориёо унаад, муу намайе эндэ ажалаа хэхымни хаяад, центр хэрэгтэй ошоһом гээд, хоһон үнжэн ябагша бэлэйш. Тэрэ муухай Хандын гэрһээ гаража байна гэжэ дуулагшаб! - гэжэ хашхараад, эрээ шэрэжэ бодхоогоод, толгой, бэе руунь илгаруулангүй сохижол мэдэбэ.

Би иимэ юумэ болоһон гэжэ һанаагүй хадаа, хоорондонь орожо һалгааха гэхэдэм, үбгэниинь:

- Бишни «гонорейтэгүй», харин «геморройтоод» хэбтэжэ байнаб, энэ эндэмни хэлэжэ ойлгуулыш, - гэжэ хиганаба.

Энэниие дуулаһан би энээхэшье аргагүй, һанаандаа энэ үбгэн һамган хоёрой дундань яһа хаяжа хэрэлдүүлһэн зэмэтэниинь би болоһоб

гэжэ бодоод:

- «Геморрой» гээшэ халдабарита үбшэн бэшэл, «гонорей» гээшэнтэй халдабарита үбшэн гээшэл, та буруу хэлээ ха юм та! - гэжэ һамгандань хэлэхэдэмни, урдаһаамни дэмыршэһэн хүнэй нюур харуулаад:

- «Геморройши» гэ, «гонорейши» гэ, эдэ хоёршни адлил байгаа бээ! Эрэ хадаа энээнэ хамгаалжа байна гүш? Эдэ муухай эршүүл хуу юумэ хэжэрхөөд, аа-аа..., хоюулайтнай хүлые хуха сохихом! - гээд, галайнгаа худхагша түмэр барихатайнь адли би газашаа харайжа гараба гээшэб.

«Энэ һамган боломорын үбгөө сохижо алахань, хайшан гэжэ болуулха

хүнбиб, халаг даа, абагүй байхамни яагаа. Энэ муухай хэлэнэйнгээ түлөө зобожо байхань бэрхэгэйл байна даа», - гэжэ бодожо байтарни, талаан боложо, колхозой малай эмшэн эхэнэрэй морёор ерэжэ ябахыень хараад, баярлахын ехээр баярлаба. Тэрэ малай эмшэндэ энэ болоһон ушараа дууһыень хөөрөжэ үгөөд, хоюулан гэртэ ороббди.

Баарһан тэрэ гэрэй эзэниие амиды байхыень хараад, галзуурһан һамгандань арай гэжэ ушар удхыень ойлгуулжа, һүүлдэнь гурбуулан үбһээ буулгажа эбтэй болоод, эдээлээд тараа бэлэйбди.

Иигэжэ аманай алдуугаар үбгэ һамган хоёрыё хэрэлдүүлээд абаһан хүм даа.

Лубсан ЦЫРЕНОВ.

Буряад хэлэнэй үдэрнүүд

ШЕКСПИРЫЕ УНШАА ГҮТ? БУРЯАД ДЭЭРЭ...

ЭДЭ үдэрнүүдтэ Үндэһэтэнэй номой сан Буряад хэлэнэй долоон хоног үнгэргэжэ байна. Тус хэмжээ ябуулга 90-ээд онуудһаа эхн абана, зүгөөр 2007 ондо тусхай найдэрэй сонсохогодо, бүришые эршэтэйгээр үнгэргэгдэдэг болоо юм.

Мүнөө жэл Долоон хоног заншалта ёһоороо ехэ хонирхолтойгоор үнгэргэгдэнэ гэжэ тэмдэглэлтэй. Жэшэнь, октябрийн 17-до номой сангай хүдэлмэрилгшэд болон уншагшад булта буряад хэлэн дээрэ харилсаа. «Энэ үдэр ородшые хүнүүдэй буряадаар мэндэшэлхые шагнахаар байгаа», - гэжэ номой сангай Олонийтэтэй холбоонуудай түбэй соёл болбосоролой проектүүдэй хэлтэсэй ахамад библиограф Рэгзэма Гомбоева онсолон тэмдэглэе.

Номуудай үзэсхэлэнгүүдэй дунда дэлхэйн классикуудай буряад хэлэн дээрэ оршуулагдаһан, мүн тийхэдэ хуушан монголоор бэшгэдэн урданай номууд тон ехэ анхарал татаа юм. Жэшэнь, Г.Андерсенэй үльгэрнүүд, Д.Свифтын «Гуливер лилипуудүүдэй орондо», А.Пушкинай «Пахюуһан», У.Шекспирэй «Макбет», Ф.Шиллерэй «Муу

мэхэ ба инаг дуран» гэхэ мэтын совет үедэ буряадта оршуулагдан хэблэгдэн номууд дэлгээтэй. «Эдэ хоморой, үнэтэй сэтэй номууд гээшэ. Б.Санжин, Г.Чимитов, Г.Бадмаева, Ц.Бадмаев гэгшэд ехэ зохидоор оршуулан байна. Мүнөө иимэ бэлгитэй оршуулагшад үгы шахуу», - гэжэ Оюна Димитдагбаева, хангалгын таһагай библиотекарь хэлэнэ.

Хуушан монгол дээрэ хэблэгдэн урданай номууд тухай Ольга Васильева, хоморой шухаг номуудай таһагай ахамад библиотекарь хөөрөжэ үгөө. Оршуулагдажа, 1840 ондо Санкт-Петербургда хуушан монголоор хэблэгдэн «Ветхий завет» эндэ олохот. Дасанай номууд, Ленинэй зохёолнууд бии. Пураһалай номуудай дундаһаа 1837 ондо хэблэгдэн гараһан А.Поповой «Арифметик» онсо анхарал татана, тийхэдэ буряад басаганай заршамшые байна. Хүдөө ажахыда хабаатай номууд харагдана. Б.Барадинай «Санитарный суд над сифилитиком» болон И.Дадуевай «Ученье – свет, а неученье – тьма» гэхэн пьесэнууд... Эдэ номууд Буряадай түүхэ, үе саг бүхэнэй онсо шэнжые тон тодоор харуулна бээ?

«Классикуудые буряад дээрэ уншабал, ехэ хонин байгаа. Миний ханахада, эдэ номууд олон хүнүүдэй хонирхол татаха. Би Захаминайб, түрэл хэлээ баһаһа мэдэхэб, тиймэһээ шэнээр хэблэгдэе хаань, заатагүй уншахаб», - гэжэ Турциин Стамбулай университетэй түүрэг хэлэн болон литературын факультедэй аспирантка Баирма Очирова хэлэе.

«Та Шекспирые уншаха гүт? Буряад хэлэн дээрэ...» гэхэн асуудалдам Хурамхаан тоонтотой Владимир Очиров, БГУ-гай физико-техническэ факультет дүүргэгшэ, БНЦ-гэй ерээдүйн аспирант, иигэжэ харюусаа: «Би хайнаар дуугаржа шадахагүйб, нютаг хэлээл бага зэргэ мэдэхэб. Пургуулида хураха үедөө баһахан хөөрөөнүүдые уншагша һэмби. Иимэ хонин номуудые мэдэхэ болоо хадаа, буряад хэлээ заатагүй үзэхэб».

Тийхэдэ үсэгдэр номой санда «Гурбан ногоон» гэхэн трилогийн автор С.Норжмаевтай уулзалга үнгэрөө, мүн октябрийн 21-дэ Буряадай арадай поэт А.Бадаевай зохёохы замаар үдэшэ үнгэргэгдэхэ юм.

- «Буряад хэлэнэй долоон хоног» республикын Соёлой министрствэтэй, Буряадай Президентын болон Правительство Захиргаанай Үндэһэ яһатануудай хоорондын харилсаануудай болон эрхэтэдэй үүсхэл хүгжөөлгын талаар хороонтой суг хамта эмхидхэдэгбди, - гэжэ Р.Батомункуева онслоо. – Жэл бүхэндэ хэмжээ ябуулгынгаа дүнгүүдые согсолжо, саашанхи ажалайнгаа түсэб табигад заншалтайбди. Тийн классикуудай буряад дээрэ гараһан номуудаар олон зоной хонирхоо хада, тэдэниие шэнээр хэблээл гэхэн дурдхал оруулхабди. Дэмжэбэлнь, ехэ хайн хэн.

Дыжит МАРХАДАЕВА.
Р.-Н.БАЗАРОВАЙ фото.

«МЕГАФОН» ТҮРЭЛ ХЭЛЭЭ ХЭРЭГЛЭНЭ

Сайн байна! Буряад лини Та бүгэдэниие мэндэшэлнэ! Здравствуйте! Вас приветствует бурятская линия!

2011 оной октябрийн 19. Буряад Республика. Буряад халаагай байгуулагдаһаар контактна түбэй мэргэжэлтэд 46035 хонходолго хангаһан байна.

Үндэһэн хайндэрые – Буряад хэлэнэй үдэрые угтуулан, жэл урид буряадаар дуугардаг зондо зориулагдаһан хоморой шухаг сервиснэ шэглэл контактна түбтөө «Мегафон» нээһэн юм. «Обслуживание на родном языке» гэхэн проект Буряад ороной ажаһуушадта ехэ удха шанартай болоо, юуб гэхэдэ, контактна түбэй буряад халаада хандаһан зоной тоо олошорһыень гэршэлнэ. Буряадта буряад хэлээрэ дуугардаг 230 мянган хүн тоологдоно. Хүдэлмэрийнэй түрүүшын харада 2637 хонходолгодо мэргэжэлтэд харюусаа, туһалаа. Шэтэ хотодо оршодог контактна түбтэ хүдэлдэг 7 мэргэжэлтэд мүнөө үедэ тоологдоно.

«Буряад хэлэн хадаа хэды олон диалектүүдтэй, тиймэһээ хүн зоние хайнаар хангахын тула мэргэжэлтэ тон хайнаар литературна буряад хэлээ мэдэхэ ёһотой. Забайкалийн Н.Г.Чернышевскийн нэрэмжэтэ гүрэнэй гуманитарна-багшанарай университетэй «Монголоведение» кафедратай бидэ харилсажа, буряадаар хэлэдэг мэргэжэлтэдые шэлэнэбди. Энэ кафедрын доцент, хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат Булат Баирович Шойнжоновто маанэдые дэмжэһэндэнь үнэн зүрхэнэй баяр хүргэнэбди» гэжэ «Мегафон» ОАО-гой ДВФ-гэй Шэтын региональна отделенийн контактна түбэй таһагай хангалгын секторэй хүтэлбэрлэгшэ Юлия Ситникова тэмдэглэе хэн. Буряад хэлэн дээрэ хангалгын хүдэлмэри хадаа үндэһэ яһатанда удха шанартай проект боложо, баян, дабтагдашагүй хэлэ хэрэглэһэн арадай соёл хэргээн хүгжөөхэ хэрэгые хайжаруулха алхам болоно.

«Мегафоной» хэблэлэй албан.

ШЭГШЫ ХҮБҮҮН МҮНДЭЛХЭНЬ

Буряад хэлэнэй хайндэр түгэсэбэ. Зарим тэды дүнгүүдыень тобшолбол, буряад хэлэ хамгаалха болон хүгжөөхэ талаар яһала ажал ябуулагдана гэжэ тэмдэглэ-мээр.

Мүнөө жэлэй хайндэртэ дашарамдуулан, Улаан-Үдэ хотодо гурбан долоон хоногой туршада нилээд олон хэмжээ ябуулганууд эмхидхэгдэе: элдэб янзын конкурснууд, мурьсөөнүүд, номой үзэсхэлэнгүүд, уулзалганууд.

Бэелүүлэгдэжэ байһан правительственна програмшэ түрүүшынгээ үрэ дүнгүүдые үгөө: мультфильмын Лунтик буряадаар дуугардаг болоо (БГТРК-гай болон 1-дэхи лицей-интернадай проект), хаядаа эдир харагшад Шэгшы гэжэ үшөө нэгэ нүхэртэй болохо (тележурналист Н.Цыбиковагай, режиссер Э.Жалцановой, уран зураашан С.Лыгденовой, композитор Алагуй гэгшын проект).

Шэгшы хүбүүе зохёон бүтээгшэдэй хэлэнээр, тэрэн

рэнэ гансашы телевиденийн хэмжээндэ бэшэ, тайзан дээрэнэшые буряад хэлэ зааха юм. Үшөө нэгэ онсо шэнжэнь гэхэдэ, тэрэмнай олон хэлэ мэдэдэг хэн тула саашадаа ород, англи болон бусадшые хэлэнүүд дээрэ дуугарха.

Хүгжэм дуунда дуратайшуудла бэлэг болгон, «Буряад-FM» гэхэн интернет-радио байгуулагдаа (Ж.Дымчиковагай хүтэлбэрлэһэн зохёохы бүлгэмэй бүтээл). Тийн интернет орожо, энэ сайт нээгээд, буряад-монгол дуунуудые шагнажа боломоор.

1200 шахуу дуун бии. «Энэмнай FM-радио бэшэ, интернет-радио гэжэ ойлгохо хэрэгтэй, - гэжэ Ж.Дымчикова хэлэе. – FM радио байгуулаха талаар ажал ябуулагдана, зүгөөр манай президент Вячеслав Владимирович энээнинемнай дэмжэнэ бээ гэжэ найданабди».

Тус проектүүдхээ гадна Үндэһэтэнэй номой

сангай, Буряад драмын театрай, багшанарай колледжын болон бусад эмхинүүдэй проектүүд хэлэ хүгжөөлгын программа оруулагдаа.

Иигэжэ хүүгэдые болон залуушуулые түрэл хэлэнэнь оршомдо оруулхын тула соёлой-зугаа нааданай хэмжээнүүдтэ гол анхарал хандуулагдана гэшэ. Буряад үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай директор Б.Жалсанов энээн тушаа иигэжэ хэлэе: «Гансал багшанарай оролдолгоор буряад хэлэ хүгжөөхэ гэшэмнай худал. Мүн жэлэй нэгэ дахин үнгэргэгдэдэг хэмжээ ябуулгануудаар илалта туйлахамнай баһал буруу. Үдэр бүрийн арад зоной хэрэглэлгэдэ хэлэмнай нэбтэрэн орохо ёһотой. Жэшэнь, хүүгэднай гудамжаар ябахандаа, буряад дуу хүгжэм шагнаха, гэртээ буряад фильмүүдые хаража байха ёһотой. Зүгөөр эгээл шухалань гэхэдэ, гэр бүлэдөө буряадаар

хөөрэлдэдэг болоболнай, бүришые ашаг үрэтэй байха хэн. Хүүгэдэ баһаһаань хэлэндэнь хургаха хэрэгтэй. Миний ехэ хүбүүн долоодохи класста хурадаг. Түрэл хэлээ тон хайн мэдэхэ. Энээгээрнь би ехэтэ омогорхогобди. Багамни дүрбэтэй, буряадаараа ойлгодог, тээд ехэнхидээ ородоор дуугархаяа ханадаг. Пургуулида ороторнь, заатагүй түрэл хэлэндэнь хургаха – миний зорилго».

Буряад хэлэ дэлгэрүүлхын тула, үнэхөөрөөшые, мүнөө үеын гоё хайхан дуунууд хэрэгтэй. Хүүгэдэй дуунуудай үгы шахуу байһаниие хараадаа абабал, дуу зохёогшодой урда нилээд ехэ ажал бии гэжэ онслоо. Тийн буряад хэлэ хамгалгын болон хүгжөөлгын программа (2011-2013) саашадаашые үргэлжэлэлтэй байха гэжэ найдагдана.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

Түрэлхи хэлэмнай – сахиха гэрэлнай, Хүн бэеымнай нангин уялга.

ҺАЛБАРЫШ, БУРЯАД ХЭЛЭМНАЙ!

Улаан-Үдын хургуулинуудай дунда буряад хэлээр мурьсөөн үнгэргэгдөө. Эндэ 22 команда хабаадажа, нилээд хаба шадалаа туршалсаа. Түрүүшын шатын удаа үлэһэн 14 командада буряад арадай ёһо заншалнуудые харуулха даабари үгтөө. Тийн 29-дэхи гимназийн хурагшад эрхим гэжэ тодорoo, 19-дэхи хургуули хоёрдохи хуури эзлээ, гурбадаху хуурида 47-дохи хургуулийн эбтэй эетэй «Толон» команда гараа юм.

Гадна 47-дохи хургуулийн буряад хэлэнэй багшанар Д.Очирова, Т.Эрдынеева гэгшэд 3-5-даху классуудай хурагшаддай дунда электрон номоор мурьсөө эмхидхэнэ байна. Тийн илагшадые нэрлэбэл, 47-дохи хургуулийн шабинар М.Сампилов (3 «б»), Б.Митыпова (4 «а»), Д.Гомбоева (5 «в») болоно. Тийхэдэ Э.Вампилова (17-дохи хургуули), М.Тугаринов (19-дэхи), А.Сосоров (19-дэхи) гэгшэд хоёрдохи хуури эзлээ. Гурбадаху хуурида 32-дохи хургуулийн хурагшад В.Гомбоев, С.Санжаева, Ц.Норбоев гэгшэд гараа.

Манай буряад хэлэнэй багша Дашанима Доржиевай хэлэһээр, буряад хэлэн хэды орёошые наа, хүдэр хэлэн, хосорхогүй. Үхибүүд, буряад хэлээ дуратайгаар үзэгтэ!

Дарима ОЧИРОВА,
47-дохи хургуулийн багша.

Понедельник, 31

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'РОССИЯ', 'УТРО РОССИИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes 'ХРОНИКА ОДНОЙ КАЗНИ. ХРУЩЕВ ПРОТИВ РОКОВОТА', 'ВЕСТИ +', 'ПРОФИЛАКТИКА'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'ИСТОРИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА', 'АРИГУС'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes 'Т/С «УНИВЕР»', '«СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»', '«БЕН 10: ИНОПЛАНЕТНАЯ СИЛА»'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25', '08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '06.00, 07.00, 07.30, 08.00, 09.00, 09.30, 11.15'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '00.15 «СЕГОДНЯ. ИТОГИ»', '00.35 «ЧЕСТНЫЙ ПОНЕДЕЛЬНИК»'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '07.00, 07.10, 07.10, 07.10, 07.10, 07.10'.

ДТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '06.00 М/Ф «ТЫСЯЧА МЕЛОЧЕЙ»', '08.00 «ТЫСЯЧА МЕЛОЧЕЙ»'.

Вторник, 1

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'РОССИЯ', 'УТРО РОССИИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '17.50 Т/С «ВСЕ К ЛУЧШЕМУ»', '18.55 Т/С «ЗДРАВСТВУЙ, МАМА!»'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'ИСТОРИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА', 'АРИГУС'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '08.35, 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ. ПОГОДА»'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '06.30, 08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.50, 00.25 «ЗУРХАЙ»'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '01.45 ФУТБОЛ. ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. «ЗЕНИТ (РОССИЯ) - «ШАХТЕР» (УКРАИНА)»'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '07.00, 07.10, 07.10, 07.10, 07.10, 07.10'.

ДТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '08.00 «ТЫСЯЧА МЕЛОЧЕЙ»', '08.30, 19.00, 23.00 «ГРЯЗНЫЕ ДЕНЬГИ»'.

Среда, 2

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'РОССИЯ', 'УТРО РОССИИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '19.45 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»', '20.50 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ»'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'ИСТОРИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА', 'АРИГУС'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '14.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»', '15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '07.30 «ЕВРОНЬЮС»', '11.00 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '15.25, 00.50 Х/Ф «ДНИ ХИРУРГА МИШКИНА»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes '16.40 Х/Ф «УИЛЛ И ДЕВИТ»', '16.50 М/С «УИЛЛ И ДЕВИТ»'.

Advertisement for 'СЕНО (однолетние травы, овес, зерносмесь) С ДОСТАВКОЙ. Возможен ОБМЕН на КРС. Т.: 64-30-45.' with a list of programs and times.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ', 'ПРОКЛЯТИЯ', 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТРАНСФОРМЕРЫ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ', 'ВОРОНИНЫ', 'ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДО СУДА', 'СЛУД ПРИСЯЖНЫХ', 'СУДЕБНЫЙ ДЕТЕКТИВ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ХИРОМАНТ-2', 'ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ', 'ДЕТЕКТИВЫ'.

ДТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТЫСЯЧА МЕЛОЧЕЙ', 'ГРЯЗНЫЕ ДЕНЬГИ', 'САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ', 'НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ПЕДИНОК', 'СОЮЗ НАД ТРОПИКАМИ', 'ВЕСТИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ЭРА СТРЕЛЬЦА', 'ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ХОРОШИЕ ШУТКИ', 'ШОУ-ПРОГРАММА. ВЕДУЩИЕ - МИХАИЛ ШАЦ, ТАТЬЯНА ЛАЗАРЕВА И АЛЕКСАНДР ПУШНОЙ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕИЧАС', 'МУ, ПОГОДИ!', 'ГИППОПОТАМЫ: В ВОДЕ И НА СУШЕ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!'.

Четверг, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'МИНИН И ПОЖАРСКИЙ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МУХА-ЦОКОТУХА', 'СЛОНЁНОК ПОШЁЛ УЧИТЬСЯ', 'КОМАРОВ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕИЧАС', 'МУ, ПОГОДИ!', 'ПАУКИ С МАРСА'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', 'ТОЛИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВЛАДИМИР СПИВАКОВ. ПОТОМУ ЧТО ЛЮБЛЮ', 'АКАДЕМИА', 'МОНОЛОГ В ЧЕТЫРЕХ ЧАСТЯХ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СТС «БАЙКАЛ»', 'ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ', 'НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ'.

СТС «БАЙКАЛ»

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'СТЕПАНЫЧ', 'ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ'.

ДТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТЫСЯЧА МЕЛОЧЕЙ', 'ГРЯЗНЫЕ ДЕНЬГИ', 'САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО'.

Пятница, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НОВОСТИ', 'ПЕРВЫЙ ТРОЛЛЕЙБУС', 'КУБАНСКИЕ КАЗАКИ'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НЕ МОГУ СКАЗАТЬ «ПРОШАЙ»', 'ВЕРНЫЕ ДРУЗЬЯ', 'ЮБИЛЕЮ КУБАНСКОГО КАЗАЧЬЕГО ХОРА'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТЕ, С КОТОРЫМИ Я', 'БОЛЬШАЯ СЕМЬЯ', 'ХРУСТАЛЬНЫЙ БАЛ'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'КАК ГОВОРЯТ ДЖИН-ДЖЕР', 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ХИТРАЯ ВОРОНА', 'ПРИКЛЮЧЕНИЯ ХОМЫ', 'МИШКА-ЗАДИРА'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ', 'НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ХИТРАЯ ВОРОНА', 'ПРИКЛЮЧЕНИЯ ХОМЫ', 'МИШКА-ЗАДИРА'.

Уншагшадтаймнай туршалганууднаа

Бадма-Ханда Будева 1948 оной намар Ага нютагта гүрэнэ намтартай. 1971 ондо Д.Банзаровай нэрэмжэтэ БГПИ-гэй ород болон буряад хэлэнэй факультет дүүргээд, багшын ажалда, Этнографическа музей-дэ таһагыг даагшаар хүдэлөө. Буряадай телевиденидэ 20-ёод жэлдэ программы хүтэлэгшөөр ажаллаа. Мүнөө наһанайнгаа амаралтада арадай аман зохёолоор хужарлан һонирхоно, шүлэгүүдыг бэшэжэ туршана. Энэ удаа танай анхаралда шүлэгүүдынь толилнобди.

Б.Х. Будева
Не спеша

Б. Батодоржиев

Буряадай Росситай нишлэнэй 350 жэлэй ойдо зорюулагдана

ЭБЭЙ МАГТААЛ

Үг. Б.-Х. БУДУЕВАГАЙ

А-һээ! А-һээ! А-һээ!
Буряад араднай Россида
Буурал түүхээ хүгжөөнхэй,
Доторой нангин холбоогоо
Дарууханаар баталанхай.

Дабталга:
Россиин Буряад үргэн
Байгалтай!
Россиин Буряад үндэр
Саяантай!
Россиин буряад хатуу
зоригтой!
Россиин буряад алдар
солотой!

А-һээ! А-һээ! А-һээ!
Ород-буряад таланар
Олон үеэр түрэл лэ.
Газар-уһа нэгэтэй
Гуламтаа тахина лэ.
Дабталга:
Россиин Буряад үргэн
Байгалтай!

Хүгж. Б. БАТОДОРЖИЕВАЙ

Россиин Буряад үндэр
Саяантай!
Россиин буряад хатуу
зоригтой!
Россиин буряад алдар
солотой!

Эб найрай сэдхэлтэй
Энхэ тайбан байдалтай,
Ород гүрэн түшэгтэй
Одон мэтээр гэрэлтээ.

Агуу Росситай Буряаднай
андалан,
Урагшаа дабшана, урагшаа!

Дабталга:
Россиин Буряад үргэн
Байгалтай!
Россиин Буряад үндэр
Саяантай!
Россиин буряад хатуу
зоригтой!
Россиин буряад алдар
солотой!

ДУРАН ТУХАЙ

Хурсахан харасын удхыг
Холшиор зүрхэн таагаагүй,
Хожомын нэгэтэй уулзаха
Харгын бэлшэр байгаагүй.

Гүнзэги харасын удхыг
Гүлмэр сэдхэл ойлгоогүй,
Ялас гэнэн гэрэлын
Ямар удаан ольһотойб ...

Гунан дэлхэйн шэмэг
Гэмгүйхэн иналал.
Заяандаа нэгэтэй
Золгоо наа,
Золой хэсэг - наһандаш,
Жаргалай мэдэрэл -
зүрхэндэй.

ҮБГЭН АБАМ

(аша басаган Олин нэрһээ)
Дайнай шэрүүн далида
Дайрагдаһан зоние

Миниш үбгэн аба
Мүнөө болотор гомдодог:
Эсэгым дайһнаа бусаа наа,
Эжым ехээр зобохогүй

Тэрэ үеын эсэггүйшүүл.
Үлдэхэ, даарахыг үзөөшье
Табан үригээ тэнжсэһэн
Эхээ ехээр хайрладаг.

Үбгэн аба сарюун заанда -
Дорюун дарга ябахыень
Эсэгын нэрэ наһан соогоо
Дээрэ үргөө нангинаар.

Унаһан газарайн элрхэдэ,
Ошоожо тэндэнь хүгэдэхэ,
Эжыгээ дурдан сэдхэлһээ
Эльгэлэн байдалаа
дуулгаха:
Найдал, зориг дүүрэн
Наһанайн хэрэг бүтэхэ.

Миниш үетэн баганууд,
Миниш гэртэхин залуунууд
Эрлэхэг сэрэгшэдэй хүлдыг
Үеын үедэ дамжуула!

БОДОЛНУУД

Сагай түргэн гүйдэлдэ
Сүхэрнэгүйб оройдоош:
Шэрүүн бороо, шуурга
Шэрбээд, шэмхээд үнгэрнэ.
Харин гансал
Сагай зүрхэндэм үлөөһэн
Сараа, хорьбонь шэмширнэ.

Бодолнууд, бодолнууд,
Хүнэй досоо хаха ороод,
Һанаа алдуулдаг бодолнууд.

Амин бэе абарха
Арга хэндэй олодоогүйл
Тэхэрлэтгүйгөөр
Тангил, ханаха нүхэдни
Түрэн, тэжээһэн
Тэнгэрийн үндэрһөө
Таамаг зүүдэн болоод лэ,
Тарашоо гү агаарта?

Алтан дэлхэйн аминтай
Алгалан дэгдэһэн
Огторгойн худал
Оройһоомнай аршалнал даа.

Талым үнгын сэсэгүүд соо
Талаан, баяр, сэдхэл
Хүльбэрээд, хүхээд
Хухаран нэгэнииньше
ганхаагүй.

А. ЦЫБИКОВАГАЙ зураг

Үргэмэл хүүгэд хайратай:
Үндэһэнһөө таһарһан
Үргэн аба, эжы бүри
Угаа залгаха үридэ
Уладһаа хубияа

Бааханайм амгалан
Үзэсхэлэн бүхэниинь
Бударан бууһан саһанай
Мүшэхэн бүхэниинь

Эндүүгүйхэн зурлаатай,
Ондо ондоо хэбтэйхэн
Эрбэгэрхэн наһаһадай
Энэ Дэлхэйн шэмэг гээд,
Олон дахин һайшаагаа.

Мэндэл ябая удаан
Мүнхэдэ ошохо замдаа:
Алтан гэдэг Дэлхэйдэ
Аляахан харгын
аюулгүй хаб?

Пара, нараар толордог,
Полонго, мүшэдөөр
Огторгойн үндэр оршолом
Оёоргүй аад, хүрөөтэй.
Захагүй ехэ Замбуулинда
Заяанаймнай хэмжээ

Хогоосон гэдэг
Дэлхэй дээр
Хубитайл хадаа жаргая.

ШАНАЛАЛ

Минһэрээд дулаахан
Мойһон харахан нюдэнэй
Сэдхэлымнай шэрбээд лэ,
Сээжэдэмнай мүнхэршөө.

Гэнэтэ юртэмсын
Гэмтэһэн сэдхэл эдэгэдэг
Тэнгэриһээ халиһан холир
Тэхэрээд мүшэн болодог

Хүнэй заяан хэсүү даа,
Хүлгөө дэлхэйн айлшадбди.
Амин бэеын хэбэрэгшые
Агуу хүсэнэй охинбди!

Бадма-Ханда БУДУЕВА.

«БЭШЭМНИ
БҮТЭН
БҮЛЭЭН –
ЭЭЛЛЭЭ...»

«ЭЖЫМНИ –
ШҮДЭГҮЙ БАБУШКА»

Эхэнь хүбүүндэ ингэжэ ород хэлэ заана: «Ши – мальчик, Арьянаш – девочка...».
Хүбүүн тамхи татажа һууһан эжыгээ заажа: «Эжымни девочка гү?» - гэжэ асууба.
Эхэнь: «Эжышни – бабушка».

Хүбүүн:
«Юундэ?»
Эхэнь хүн гэ-
эшэ хүгшэрдэг
юм гэжэ ни-
лээд удаан
хүбүүндэ ойл-
гуулаа хэн ха.
Тиин тэрэһнээ
хойшо хүбүүхэн
хүгшэн эжынгээ
харахада, тэрэ-
нээ «бабушка,
хүгшы-ы-ын
даа, шүдэгүй
бабушка» гэжэ
нэрлэдэг боло-
шоо бэлэй.

Д.ЦЫБИДОРЖИЕВА.

«МАНАЙ ТАРАХААН ГҮ?»

Тус ушар хүдөө нютагта зунай сагта болоо юм. Нэгэ багахан хүбүүн гэрэйнгээ газаахи гэшхүүрэй хажууда наадажа байгараа, гартаа барихан модоороо гэнтэ ехэ ехээр газар наншан: «Хайшаа тэрэедэбэш? Байхадаарай даа. Шамайе барихал байхаб», - гэжэ байжа хүхирбэ. Энэ үедэ верандынгаа шала аршажа байһан эхэнь хүбүүмни сохо гү, али шоргоолзоние зобоожо байна гэжэ ханаад: «Юугээ интэрээ наншабаш? Амитаниие алажа болохогүйл – нүгэл юм», - гэбэ. Хүбүүн харюудань: «А-а, энэһин манай тарахаан гэшэ гү? Тийгээ наа, ябажа ябаг лэ», - гээд, болгоомжотойхоноор тэрэнээ хүрээлэлгэнээ сүлөөлөө хэн.

Эхэ тэршээ дүрбэтэйхэн хүбүүн эрьелдэжэ, урбалдажа байһаар, хаяшаг пеэһэн дээрһээ абтаһан гахайн эдээтэй тогоон руу һуушоо хэн. Гэртэһининь мэгдэжэ, эмшэниие дуудаа, тоһо үнжэгөөрше аргалаа. Тиин шатанхайнгаа бараг болоходо, үнөөхимнай ороһон лэ айлшанда: «Ёо-ёомни бараг болоо. Гансал хондолоймни шатаа. Бэшэмни, бурхан хаража, бүтэн бүлээн үлөө – ээллээ», - гэжэ хөөрэдэг болошоо хэн. Энэ хадаа гэртэһинэйнгээ иимэ удхатай хөөрлэдөө шагнаад, зондо дамжуулжа байгаа гэшэ.

(Продолжение. Начало в №№40 (752), 41 (753)).

Вызвали шамана гадать. «Если очень близкого родственника отдать на выкуп, то может облегчить болезнь. Что делать, на все воля ханского повеления!» - сказал шаман. «Кто из царевичей возле меня?» - спросил Угэдэй. Тулуй, находившийся возле него, сказал: «Гений разума Чингисхан, отец мой, отдал под тебя большой престол, когда над нами были старшие братья, под нами были младшие братья. Хан, брат мой, вас выбрал, как доброго коня, нашу пал, как жирного валуха, на тебя взвалил много народов, под тебя положил большой престол и ушел».

Мне наказал быть возле хана-брата, напоминать то, что он забудет, разбудить, если он проспит. Если тебя потеряем, хан-брат мой, то кому же я буду напоминать, кого же я буду будить? Если на самом деле хану-брату плохо станет, многочисленные монголы осиротеют, китайцы (говорит о Золотой династии. - Автор) будут радоваться. Я пойду на выкуп вместо хана-брата!» («Сокровенное сказание...», параграф 272).

«Шаманы запели, помолились и заставили Тулуйя выпить благословенную воду», говорят. Через два-три дня после этого, в пути, в местечке Алаг Дарс Тулуй внезапно скончался. (Ту Жий предполагает, что это место, может быть, Алаг Худаг, что находится севернее современного орад хошуна). Это был год черного дракона, 1232 год. Поэтому время смерти Тулуйя у исследователей вызывает сомнение.

Начиная с третьего Великого хана Ханского Монгольского государства, Мункэ хана, престол Великого хана Монголии в течение трехсот

восьмидесяти с лишним лет (1251-1634) занимали потомки Тулуйя.

Выше названные четыре сына Чингис-хана были рождены его законной хатун Буртэ Ужин. Поэтому по законам и обычаям феодального строя они имели право наследовать ханский престол. У Чингиса имелись еще два сына, рожденные другими хатуншами.

Один из них Уручи. Говорят, он родился от одной привлеченной хатунши хана. В боях за западную столицу Золотой династии Юн Зуна в младенческом возрасте он погиб от несчастного случая.

Другой - Хулгэн. Это сын, рожденный Хулан хатун. Чингисхан, говорят, его любил, как родных сыновей, потому при распределении войск отдал ему четыре тысячи человек. Во времена Угэдэй хана ему выделили долю из граждан Хе Жиян Пу. В 1236 году он за Батыем поехал на запад, в Европу и на следующий год в боях за город Коломну, на берегу русской реки Оки, был ранен и умер.

ПРИНЦЕССЫ ЧИНГИСА И ЗЯТЬЯ

Старшая - Хожин беки. Она является первой дочерью экэчимэд, рожденной Буртэ Ужин хатун.

Когда-то младшая сестра Тэмүлун Гоа была помолвлена с зятем Бодо из рода ихирэс. После смерти Тэмүлун Гоа в продолжение сосватили за Бодо Хожин беки. В «Истории Юаньской династии» Сообщении о принцессах» Хожин беки отмечена как вторая старшая принцесса Цан Гувэ.

Вторая принцесса Цэцэйхэн. Это вторая дочь, рожденная Буртэ Ужин. (Мы здесь придерживались записей Рашид-

ад-Дина). Ее сосватили за Иналчи, сына предводителя ойратов Хутуга беки. (Уточни по комментарию к шестой главе 3). Принцессу Цэцэйхэн в «Истории Юаньской династии», в сообщении о принцессах, отмечают как вторую принцессу Ян Ан.

Третья - Алга беки - является третьей дочерью, рожденной Буртэ Ужин хатун. (В «Полных заметках о монголо-татарах» называют второй принцессой). Ее в 1207 году сосватили за предводителя онгутского аймака Алахоши Тикид хори. Но Алахоши, сославшись на преклонный возраст, сам не принял, а отдал своему старшему сыну Буяншибэлу. Затем, в 1211 году, внутри онгутского рода противники Алахоши подняли бунт. Алахоши и Буяншибэла, отца с сыном, убили. Так Алга беки унаследовал сын старшего брата Алахоши Найсуя - Жигуй.

Затем Жигуй во главе конницы своего онгутского аймака присоединился к Мухули и под его командованием ходил воевать в Серединию страну и там погиб в результате несчастного случая. По-

этому принцесса Алга беки в конце концов по передаче вышла за сына Буяншибэла Буюха (уточни по комментарию к пятой главе 15).

Когда в 1219 году Чингисхан поехал воевать в Среднюю Азию, оставил Алга беки управлять государственными делами южнее Гоби. В историю она вошла как «управляющая государством принцесса». Ее в «Истории Юаньской династии» в сообщении о принцессах отмечают, как первую экэчимэд принцессу Зоо Гувэ.

Четвертая принцесса Тумэлун является четвертой дочерью Буртэ Ужин хатун. (В «Полных записях о монголо-татарах» указывается, что третья дочь Буртэ Ужин зовут Эн Эу. Хун Жиюн, Ту Жий считают, что она и есть «Тумэлун»). Ее сосватили за Чику, старшего сына ноёна Алчи из босхур хонгиратов, государственного дяди по материнской линии. В «Истории Юаньской династии», в сообщении о принцессах ее отмечают как первую среди Юн Гувэ принцесс.

Пятая принцесса - Алдолухан - является пятой дочерью, рожденной Буртэ Ужин хатун. (Мы придерживались записей Рашида).

Ее сосватили за Зобдор Сэцэн Тацу из олхонуд хонгиратского аймака. Ту Жий гуай предполагает, что «Зобдор Сэцэн» - это Тацо. Он является сыном младшего брата матери Чингисхана Уэлун хатун. В «Истории -Юаньской династии» в сообщении о принцессах она поставлена на первое место безымянных принцесс и сказано, что Тацу сосватал принцессу... (без имени). В книге Рашида говорится «Тай-

цу» (а в «Истории Юаньской династии. Хозяйственные заметки» пишется «Тацу». Здесь мы придерживались этого), выданную ему принцессу зовут «Артагун». Доссон это шлет как «Артарон». Ту Жий считает, что это и есть та безымянная принцесса, которая упоминается в сообщении о принцессах. Ее отметили на первом месте «Дайрхан принцесс». Это имеет достаточное основание.

Кроме того, имеется принцесса Тулай, выданная за харлугского Арслан хана (уточни по комментарию к шестой главе «4»). Сведения о том, от какой хатунши родилась эта принцесса Тулай, до сих пор нет.

Предводителю уйгуров Барзог Арт Тикиду выдали принцессу Аи Алтун (уточни по комментарию к шестой главе «б»). В сообщении о принцессах называется дочерью тайжу. В «Заметках Ту Жий» сказано, что она дочь привлеченной хатун Чингисхана. Но от какой привлеченной хатун, не сказано.

Хатунши Чингиса

Молва гласит, что феодальные ханы Серединной империи имели «три дворца, шесть поселений, семьдесят две привлеченных хатунши». На самом деле в разное время разные государства имели разные обычаи или правила.

В Ханском государстве хатунши хана были законные и привлеченные. Девушки, обслуживающие дворец, делились на четырнадцать разрядов, их было, говорят, несколько сот человек.

Во времена Танской династии создали шесть бюро, двадцать четыре ветви, всего их было двести сорок человек. Говорят, туда выбирали девиц из хороших домов. «Это явление, ставшее несчастьем для девиц тайжу, хан Минской династии превратил в нравоучительный кодекс, установил соблюдаемый порядок, первым долгом укрепил внутреннее воспитание». («История Минской династии», том 113). Так, во времена Минской династии создали шесть бюро и одну ветвь, количество привлеченных хатунш и придворных девиц, по сравнению с временами Танской династии, было доведено примерно до ста сорока человек. И привлеченных хатунш разделили на восемь разрядов.

И монгольские ханы, как феодальные правители, в основном придерживались этих порядков. Но здесь были свои традиции и свои особенности. О том, что обычай многоженства в древней Монголии был распространенным, можно узнать из записок послов или путешественников, побывавших там в середине XIII века. Пилано Карпини и Марко Поло писали, что тогдашние монгольские мужчины могли иметь сколько угодно жен, если они были в состоянии их прокормить. Если говорить о людях ханского рода, конечно, не могло быть никакого ограничения.

Вначале у Чингисхана не было никакого дворца или подобно жилища. Потом по образцу порядков Государства Лиюу создали нечто, напоминающее «дворец». В обычное время в том дворце жили хатунши, а когда хан отправлялся в поход, там находились люди, передающие повеления и наказы хана, он становился центром государственной власти. Поэтому со временем строения дворца менялись, он становился хранилищем всяких драгоценностей.

У Чингисхана в совокупности было четыре дворца. Первым является большая дво-

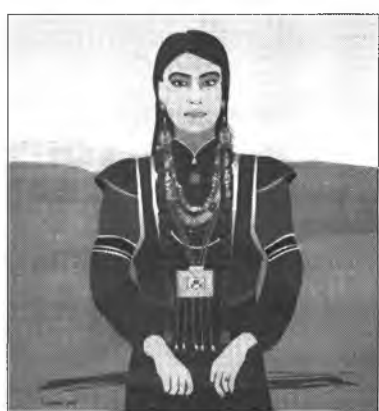

Рис. В.Алагуевой

рец на Керулене. В «Лу. Алтан тобчи» этот дворец называется «Большим дворцом хатун Буртэгэлжин». В «Записях личного завоевания» называют «Большим дворцом тайжу хана». А в «Истории Юаньской династии» называют «Походным дворцом на Керулене».

Большинство историков отмечает, что этот дворец находился «на степном острове Керулена». В этом дворце распорядилась первая законная хатун Чингисхана Буртэ Ужин. Помимо нее, жили, говорят, еще шесть хатунш и одна привлеченная.

(«История Юаньской династии. Сообщение о хатуншах

и привлеченных». В нем приводятся даже имена).

Хатун Буртэ Ужин была дочерью Дай Сэцэна из хонгиратского рода. Она родилась в год белой змеи, по общепринятому летосчислению в 1161 году. Она была на год старше Чингисхана. В 1170 году Буртэ была сосватана за Чингиса, в 1178 году они сыграли свадьбу. После соединения с Темучином Буртэ Ужин не жила спокойно. Попала в меркитский плен, познала все тяготы и унижения неволи. После смерти Есугэй багатура сородичи и подданные разбрелись кто куда. Семья его осиротела, испытала неимоверные лишения и нищету. Буртэ Ужин делила с Темучином эту жизнь.

Она поддерживала большие деяния Темучина. Для успеха его предприятия не пожалела единственную дорогую вещь, привезенную ею в качестве приданого от матери - большую черную соболиную доху. Благодаря ей они нашли поддержку Ван хана. Когда Темучин с головой отдался борьбе за объединение всей Монголии, Буртэ Ужин воспитывала его детей. Не только поддерживала огонь в его очаге, но и напала она то, что он забывал,

будила его вовремя, когда он спал, давала полезные советы в его больших государственных делах, помогала, как могла. Получается, что хатун Буртэ Ужин является не только примерной и законной женой Чингисхана, но и опорой в его боевых делах и государственных деяниях.

Хатун Буртэ Ужин родила сыновей Джучи, Чагадайя, Угэдэйя, Тулуйя и пятерых дочерей-принцесс. (Пять принцесс отмечены в записях Рашид-ад-Дина. В «Лу. Алтан тобчи» сказано про трех принцесс: Алха беки, Илхалтун беки, Сэцэйхэн. О подлинных именах, об этой записи уточни в той части, где даются сведения о принцессах и зятях).

До сих пор неизвестно точно, когда скончалась Буртэ Ужин, нет ее личной биографии. Уже после смерти, в 1265 году по общепринятому летосчислению, или во втором году Хи Ювана Мудрого хана Хубилая, по требованию был присвоен ей титул «опоры богдо всемиростивейшей мурдой хатун».

Перевел со старомонгольского Норпол ОЧИРОВ. Подготовила Г.ДАШЕЕВА. (Продолжение следует).

Пришла капустаная пора

КАПУСТА С ЯБЛОКАМИ

- 1 кг капусты,
- 50 г антоновских яблок,
- 30 г моркови,
- 1 ч. л. лимонного сока,
- 1 ст. л. клюквы,
- 1/2 ч. л. кардамона,
- 1/2 ч. л. молотого мускатного ореха,
- 1/2 ч. л. молотой корицы,

- 2 лавровых листа,
- 1/3 ч. л. тмина.

Рассол: • 1 ст. воды, 1 ст. л. меда, 1 ч. л. соли.

Яблоки нарезать крупными ломтиками. Морковь нашинковать.

Для рассола: вскипятить воду и добавить в нее мед и соль. Нашинкованную капусту выложить слоями, пересыпая каждый слой морковь, клюквой, перекладывая ломтиками яблок, лимона, специями. Каждый капустный ряд нужно слегка приминать и поливать охлажденным рассолом.

Накрыть кастрюлю тканью и оставить при комнатной температуре на 3 дня. Затем переложить в стерилизованные банки и закрыть полиэтиленовыми крышками. Хранить в прохладном месте.

КАПУСТА «СЧАСТЛИВЫЙ ДЕНЬ»

- На 1 л банку -
- 500 г краснокочанной капусты,
- 2 горошины черного перца,
- 1/2 ч. л. лимонной кислоты,
- 1 антоновское яблоко,
- 100 г свеклы,
- 1 гвоздичка,
- 2 ч. л. сахара.

Рассол: • 1 л воды, 1 ст. л. соли.

Капусту нашинковать соломкой, опустить в подкисленную кипящую воду и варить

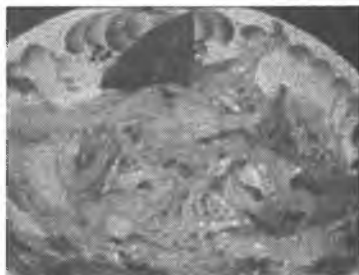
5 мин. Затем снять с огня, откинуть на дуршлаг.

В отвар добавить соль, довести до кипения и использовать для заливки. В подготовленные банки положить капусту, переложить ее дольками антоновских яблок, добавить 2 ст. л. тертой свеклы, приправу, сахар, лимонную кислоту. Банки заполнить доверху, залить горячим рассолом, закрыть крышками, стерилизовать 15 мин., закатать.

КАПУСТА «РОЗОВОЕ УТРО»

1 кг капусты, 500 г свеклы, 1/3 ст. л. соли, 50 г моркови, 100 г яблок.

Рассол: 3 л воды, 2 ст. л. сахара, 1 ст. л. соли.

Небольшие кочаны капусты вымыть, нашинковать, посолить. Свеклу вымыть, очистить от кожицы и натереть на терке. Натереть на терке морковь, яблоки нашинковать соломкой.

Смешать капусту со свеклой, яблоками и морковью. Для рассола: смешать воду, соль и сахар, вскипятить и охладить. Рассолом залить капусту, прижать сверху грузом, выдержать двое суток в тепле, а затем убрать в холод. Капуста будет готова через 2 недели. Готовую капусту уложить в стерилизованные банки и хранить в прохладном месте.

КАПУСТА «ПИКАНТНАЯ»

1 кг капусты, 1 морковь, 1 ст. л. растит. масла, соль по вкусу.

Маринад: 1/3 ст. воды, 1/4 ст. 9% -уксуса, 7 горошин черного перца, 1 ст. л. сахара, 1 ч. л. соли.

Специи и сахар для маринада соединить, вскипятить и охладить.

Капусту и морковь нашинковать тонкой соломкой, добавить соль, растит. масло, перетереть и оставить на 30 мин., затем переложить в банки, залить маринадом и оставить на 2 дня.

Капусту 3 раза проткнуть деревянной шпажкой и поставить на сутки в холодильник.

Хозяйке на заметку

САЛАТ

«ОБЪЕДИНИТЕЛЬ БЛЮД»

2 кг белокочанной капусты, 1 кг лука, 1 кг сладкого перца, 1 кг кислых яблок, 1 кг моркови, 500 г помидоров, 3 ст. л. соли.

Капусту тонко нашинковать, морковь отварить до полуготовности и нарезать соломкой, лук нарезать тонкими полукольцами. Яблоки очистить от сердцевины и нарезать тонкими дольками, перцы - поперек соломкой.

Все овощи посолить и аккуратно перемешать, в банку положить пряности, дольки помидоров и овощную смесь. Банки закрыть крышками, стерилизовать 30 мин., закатать.

САЛАТ НА ЗИМУ

1,5 кг свежей капусты, 1 кг моркови, 1 кг репчатого лука, 1 л растит. масла, 3 ст. л. сахара, 1,5 кг свежих огурцов, 1 ст. л. 70% уксуса, 500 г болгарского перца, 300 г отварных грибов, 2 кг помидоров.

Масло прокипятить, добавить нашинкованную морковь и кипятить 5 мин. Добавить лук, нарезанный кольцами, и кипятить еще 5 мин. Всыпать сахар и нашинкованную капусту, кипятить 5 мин. Добавить огурцы, нарезанные кружочками, соль, уксус, перец (очищенный от семян и разрезанный на 4 части), грибы, нарезанные помидоры, 3-4 лавровых листа и перец по вкусу.

Все тщательно перемешать. Смесь тушить 30-40 мин. и разложить по банкам. Стерилизовать не обязательно.

САЛАТ

«ВЕЖЛИВЫЙ ВЕЩЕР»

3 кг капусты, 500 г болгарского перца, 500 г моркови, 500 г лука, 2 ст. л. соли, 1 ст. сахара, 1 ст. 9% уксуса, 1 ст. растит. масла.

Капусту нашинковать, помидоры нарезать, морковь натереть на крупной

терке, лук нарезать, добавить 2 ст. л. соли, 1 ст. сахара, 1 ст. 9% уксуса, 1 ст. растит. масла. Все перемешать и дать настояться 12 ч. Разложить в банки и закрыть полиэтиленовыми крышками.

СЕКРЕТ МОЕЙ БЕЛОСНЕЖНОЙ УЛЫБКИ

Во многих стоматологических клиниках сейчас предлагают профессиональное отбеливание зубов. Вазелину, как в домашних условиях я осветлила зубы всего за несколько дней. Пусть мой способ и не такой эффективный, как тот, у кого эмаль лишь немножко потемнела, он поможет. Я сделала так.

Взяла 1 таблетку активированного угля. Измельчила ее в порошок, смешала с зубной пастой (размером с горошину) и тщательно почистила этим составом зубы перед сном. И в последующие 2 дня утром пользовалась обычной пастой, а вечером - пастой с толченым углем.

Желтоватый налет пропал и не появляется уже больше месяца. Следующий трехдневный курс повторю через пару недель, чтобы еще осветлить эмаль, но не слишком травмировала ее частым отбеливанием.

ХИТРАЯ ДИЕТА ДЛЯ СУСТАВОВ

У папы болели суставы, и я знала какие продукты ему запрещены. Старалась и сама их не есть, чтобы не спровоцировать у себя болезнь, к которой у меня, возможно, генетическая предрасположенность.

В черном списке у меня были щавель, шпинат, редька, редис и некоторые другие продукты. Както раз зашла в гости к подруге, которая предложила мне щавелевый суп. Чтобы отказ не прозвучал невежливо, я объяснила, почему мне нельзя щавель.

И подруга научила меня как без риска для здоровья есть продукты, богатые щавелевой кислотой.

Чтобы снизить риск суставных заболеваний, надо просто есть их со сметаной или тертым сыром. Дело в том, что в кишечнике щавелевая кислота нейтрализуется растворимыми солями кальция.

Образуется безвредное соединение - щавелевокислый кальций. Конечно, жалко, что при этом теряется некоторое количество кальция, который нужен организму. Но если вы едите достаточно содержащих его продуктов и не слишком увлекаетесь зелеными листовыми овощами, то будете здоровы.

ВОПРОС-ОТВЕТ

БОЛЬНЫМ ЭНДЕМИЧЕСКИМ ЗОБОМ РЕКОМЕНДУЮ...

Много лет болею эндемическим зобом. Хочу получить консультацию врача-эндокринолога по профилактике, лечению, а также по питанию.

Сэсэг Доржиева, читатель.

- Зобом называется любое увеличение щитовидной железы. Эндемический зоб - это увеличение щитовидной железы у большого числа людей, проживающих в местности, где в почве и воде мало солей йода.

Формирование зоба является компенсаторной реакцией организма на низкое поступление йода. Нередко увеличение щитовидной железы в объеме не обеспечивает оптимальный уровень гормонов и развивается гипотиреоз - снижение функции щитовидной железы. При длитель-

ной йодной недостаточности развиваются не только диффузное увеличение размеров щитовидной железы, но и очаговые изменения - образования узлов.

Тактика лечения эндемического зоба во многом зависит от степени увеличения щитовидной железы и состояния функции железы. Для уточнения размеров щитовидной железы проводится ультразвуковое исследование, которое также позволяет выявить узловые формы зоба. В зависимости от состояния функции щитовидной железы выделяют зоб с нормальной функцией железы - эутиреоидный и зоб со сниженной функцией щитовидной железы - гипотиреоидный.

Профилактика зоба: различают массовую, групповую и индивидуальную йодную профилактику.

Массовая профилактика зоба заключается в добавлении к поваренной соли йодата калия (KIО3) -йодирование. Групповая йодная профилактика проводится в детских садах, школах, среди беременных и кормящих женщин. Индивидуальная профилактика назначается пациентам, которые перенесли операцию на щитовидной железе, проживающим в эндемичном по зобу регионе, работающим со струмогенными веществами. Одновременно рекомендуется употребление пищи богатой йодом: морская капуста, морская рыба и морепродукты.

Лилия МОЛОНОВА, эндокринолог, врач высшей категории клинично-диагностического центра «РИТМ».

Справки и запись по тел.: 32-06-08, 21-85-16, 21-84-09.

Буряадаар хэлэжэ нурая

Түрэл буряад хэлэн дээрээ ан амитанай, шубуу шонхорой, загаһанай, модоной, ургамалинуудай нэрэнүүды олон зон мэдэдэггүй байна. Тиймэһээ энэ багахан толи оурадханабди.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ, оршуулагша, сурбалжалагша.

АН АМИТАД

- Антилопа - антилопо, оронго;
- Барс - барас, бар;
- Барсук - доргон;
- Бегемот - бегемот,
- армана, уһанай үхэр;
- Белка - хэрмэн;
- Беляк - сагаан шандаган;
- Бобр - халюун;
- Буйвол - сар, үхэр;
- Бурундук - жэрхи;
- Вепрь - бодон гахай;
- Верблюд - тэмээн;
- Водяная крыса - уһанай харха,
- уһанай үхэр хулгана;
- Волк - шоно;
- Гепард - миисгэйн түрэлэй тон хурдан ами-тан;
- Гиена - шонын түрэлэй мяхаша муухай амитан, гиенэ;
- Горностай - үен;
- Дикий северный олень - хойто зүгэй зэрлиг оро;
- Еж - заряа;
- Жираф - жираф;
- Заяц - шандаган;
- Зебра - хулан;
- Землеройка - атаахай хулгана;
- Зубр - зэрлиг буха;
- Изюбр - буга, боро тураг;
- Ишак - элжэгэн;
- Кабан - бодон гахай;
- Кабарга - хүдэри;
- Кенгуру - кенгуру, имжэ;
- Колонок - холонго, үен;
- Корсак - хирһан;
- Косуля - боро гүрөөһэн;
- Крокодил - матар, уһанай мүлхидэг томо амитан, кроко-дил;
- Кролик - туулай;
- Крот - мана нохор;
- Крыса - үхэр хулгана, харха;
- Куница - хүнэри, суусари;
- Лань - боди гүрөөһэн;

- Ласка - охотоноон, үен;
- Лев - арсалан;
- Лев морской - абарга хаб загаһан;
- Леопард - эрбэд;
- Летяга, летучая белка - олбо;
- Лиса - үнэгэн, араата;
- Лось - хандагай, хара тураг;
- Мамонт - арсалан заан;
- Манул - зэрлиг миисгэй;
- Марал - буга, буйр;
- Медведь - баабгай;
- Медведь бурый, - хара баабгай, хара гүрөөһэн;
- Медведь белый - сагаан баабгай;
- Норка американская - американ норко, уһанай булган, минжэ;
- Носорог - хамартаа эбэртэ, хирсэ;
- Олень - буга, оро;
- Ондатра - уһанай хулгана;
- Осел - элжэгэн;
- Песец - сэнхир сагаан үнэгэн;
- Пищуха - охотоноон;
- Пони - тарбаган морин;
- Рогач - буга, эр оро;
- Росомаха - зантахы, зээгэн;
- Русак - шандаган (боро);
- Рысь - шэлүүһэн;
- Сайгак - сайгак, бүхэнтэ гүрөөһэн;
- Сибирский горный козел - янгир ямаан;
- Слон - заан;
- Соболь - булган;
- Солонгой - холонго;
- Сохатый - хандагай;
- Сурук - тарбаган;
- Суслик - зумбараа, үрхэ;
- Тарбаган - тарбаган;
- Тигр - эрээн гүрөөһэн;
- Толай - боро туулай;
- Тур - янгир ямаан (хадын ямаан);
- Тушканчик - алаг дааган;
- Хомяк - үхэр огтой;
- Хорь (лесной, степной) - бүдүүн хүзүүтэ;
- Шакал - сүүбэн шоно.

(Үргэлжлэлэнь хожом гараха).

ДЕСЯТОЕ ЗАНЯТИЕ

КОММЕНТАРИЙ

Слово «будaa» означает крупа, каша. В обиходе часто используется взаимствованное из русского языка «хааша» - каша. Если к слову «будaa» дать определение «шара» - желтый, «сагаан» - белый, то получим «шара будaa» - просо, «сагаан будaa» - рис.

Слово «архи» переводится «водка»; чтобы сказать «вино», нужно к нему дать определение «улаан» - красный, «улаан архи» - вино.

Что касается слова «хлеб», то у хоринских бурят оно обозначается заимствованным из русского языка «хилээмэн», а у иволгинских и селенгинских бурят «талхан» - это «хлеб». У последних «мука» обозначается словом «гурил», а у хоринских бурят «талхан». Суп с лапшой у хоринских бурят - «талхатай шүлэн», у иволгинских «лабшаа» от «лапша».

ДАБҺАН

Эртэ урда сарһаа дабһан гэ-эшэ ехэ үнэтэй зүйлнүүдэй нэгэниинь байһан юм. Зарим газарнуудта дабһанай түлөө шухата тулалдаанууд болодог байгаа. 1648 ондо Москвада болоһон восстани «дабһанай буһалгаан» гэжэ түүхэдэ бэшэ-этэй. Угытэй хүнүүд дабһа худалдажа абаха аргагүй байха-даа, баяшуулай ажалын хэжэ, хүлһиень дабһаар абадаг хэн. «Дабһан алтанһаа үнэтэй» гэжэ хүнүүд хэлсэдэг байгаа. Далайн уһан соо удаан хэбтэһэн модо, зомгоол су-глуулаад, галда дүргөөхэдэ үнэһэн болоо юм ааб даа. Ти-имэ үнэһые папуасууд эгээл амтатай, эгээл хүндэтэй эдээн гэжэ тоолодог гээд, Миклухо-Маклай бэшэһэн байдаг.

Хүнэй бээдэ дабһантон хэрэг-тэй юм. 300 грамм дабһан хүнэй бээ соо ходо байха ёһотой - тэрэниие доошонь оруулхагүйн түлөө хүн дабһатай эдэз эдинэ. Гэбэшье дабһа ехээр эдэз хаа, хүл гарай, үе мусын үбшөөр хүн үбдэжэ болохо. Тиймэһээ юу-мэн бүхэниие хэм хэмжүүр со-онь хэрэглэхэдэ тухатай бай-даг.

Отвѣтѣ на вопросы:

1. Какое количество соли должно быть в человеческом организме?
2. Что является для пауков самой почетной едой?
3. Из-за чего происходили «солевые восстания»?

Л.НАМЖИЛОНОЙ
«Оюун түлхюур» номһоо.

АУРА - ТВОЙ СВЕТ ИСХОДЯЩИЙ

Человек задуман как маленькое Солнце, способное испускать из себя Свет и Любовь, Гармонию, Покой и Радость. Ему дана сила высветлять всё окружающее. Человек рождён Светом и Любо-

вью, он должен стать Светом и Любовью. Он умеет любить, освещать всё, прощать, терпеть, дарить Гармонию, Тепло, Радость, творить Прекрасное.

Аура человека наглядно

показывает, что человек - это Солнечное Существо, Огненное. Этот Свет и Огонь человек испускает на всех семи планах бытия.

Все мы являемся уникальными и сложными существами, имеющими видимую и невидимую природу. Об этом знали бурят-монголы издавна.

Сунэс - невидимое тело человека, говорили буряты. Этих тонких тел несколько. Они отличаются друг от друга, могут покидать тело и возвращаться обратно. Сунэс обладает всеми достоинствами и недостатками хозяина.

Если одна из сунэсун заблудилась, надо позвать ламу, и он вернёт её обратно, верили буряты. О тонких телах человека знали и другие народы, особенно эти знания велики у египтян.

Виктория АЛАГУЕВА.

Мини хүгшэн эжы Ханда багадамни ишгээжэ хөөрээжэ үгэдэг һэн. Нанан соогоо хадуужа абаһанаа танай анхаралда дурадханаб.

ГАРАЙ

ТАБАН ХУРГАН

1. Эрхы	Барбаадай
2. Долёобор	Батан туулай
3. Дунда хурган	Тоохон тобшо
4. Идам (бөһэлигэй)	Толи мэргэн
5. Заахан жуудай	Бишыхан шэгшүүдэй

ХҮЛЭЙ

ТАБАН ХУРГАН

1. Пад - парнаахан
 2. Патан - парнаахан
 3. Ойлог - шойлог
 4. Одхой - Нима
 5. Оодон - Сэрэмпил
- Галина ТУДИНОВА.

ДЭМЫ ЯБААГҮЙ

Хүн түрэхэн хадаа, бэшэ хүндэ тухалжа ябаха ёһотой гэдэг. Туһада ехэ бага гэжэ байдаггүй. Хүндэ тухалһан туһа өөртэ туһа боложо эрьедэг.

Юундэб гэхэдэ, хүргэһэн туһа тухай тухалууһан хүн хэзээ-дэшье мартахгагүй.

Галаа түлээд, сайгаа шанаад, тоһо хилээмээ эли газарта гар-гаад, үүдээ суургалангүй орхижо, малаа адуулхаяа гү, али аг-нахаяа ошоходоо, буряад зон аянай зондо ханаагаа зободог байгаа.

Хэһээлтэдэ ороһон хаатаржан, сүлэлгэдэ ябаһан гэмтэн - хэнэйшье ури хаа, ямаршье хүн хаа - эзэгүй гэртэ бууга-аб гэжэ ханадаггүй байгаа. Тэрэнэй хоол баряад, унда уугаад, дулаасажа амараад ошоһые мэдэхэдэ, буряад хүн баярладаг хэн. Юуб гэхэдэ, галын залираагүй, гуламтын хүн тойроогүй, эдэһнээһэн хүн ама хүрөө, сэргэдэнь морёо уяа.

Иихэдээ гэрэй эзэн энэ дэлхэй дээрэ дэмы ябаагүй!
Д.ЭРДЫНЕЕВ.

ОТВЕТЬТЕ НА ВОПРОСЫ:

1. Почему раньше буряты оставляли дом открытым?
2. Почему нужно помогать другим людям?

